

SZUROMI SZABOLCS ANZELM O. PRAEM.

Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a XII. században

A kérdés körülhatárolása

A XII. században a gregoriánus reformok¹ végképp gyökeret vertek Európá-
szerte. Ez elsősorban annak a nagyszámú zsinatnak köszönhető, amelyeket pápai
szándékra, vagy sokszor a pápa személyes küldöttjének, legátusának jelenlétében
tartottak. Ezáltal egységesedett Európa egyházfegyelmi képe. Mint az köztudott,
1140 körülre tehető Gratianus mester monumentális művének, a „Concordia discor-
dantium canonum”-nak, végleges összeállítása,² és ez a gyűjtemény a század végére
kezdí meghatározni Európa egyházi közfelfogását,³ amellet, hogy a XII. században
továbbra is felfedezhető a nagytekintélyű, eddig használt gyűjtemények befolyása,⁴
elsősorban a Collectio Pseudo-Isidorianae,⁵ a Collectio Burchardi Wormatiensis⁶ és

¹ Vö. DELARC, O.: *Saint Gregorie VII. et la reforme de l'Eglise au XIe siècle*. Tom. I–III. Pa-
ris, 1889–1890. HÖFER, J.–RAHNER, K. (eds.): *Lexikon für Theologie und Kirche*. Innsbruck–Frei-
burg, 1957–1967. (továbbiakban: LThK) Tom. IV. cols. 1196–1201.

² Vö. ERDŐ, P.: *Introductio in historiam scientiae canonicae*. Roma, 1990. 43–45. Uő.: *Az
egyházjog forrásai. Történeti bevezetés*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Uni-
versitas Catholicae de Petro Pázmány nominatae 1), Bp. 1998. 165–166. WEIGAND, R.: *Chancen
und Probleme einer baldigen kritischen Edition der ersten Redaktion des Dekrets Gratians*. =
Bulletin of Medieval Canon Law (22.) 1998. 53–75.

³ Ullmann III. Sándor pápáról nyilatkozva jegyzi meg: „Thought the Alexandrian legislation
Gratian's theory became the universal law which put the final legal stop to Investiture contest.
Finally, the legislation of this pontificate also contributed to the consolidation of the papal
administration. In a word, the mechanics, the actual machinery of government and its organization
were to a very large extent developed during this reign.” ULLMANN, W.: *A short history of the
papacy in the Middle Ages*. London, 1972. 200.

⁴ GAUDEMET, J.: *Église et cité*. Paris, 1994. 395. LANDAU, P.: *Dekretalsammlungen des 12.
und beginnenden 13. Jahrhunderts*. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte,
Kanonistische Abteilung (66.) 1982. 453–461.

⁵ Kiadása: HINSCHIUS, P.: *Decretales Pseudo-Isidorianae*. Lipsiae, 1863. vö. STICKLER, A.:
Historia iuris canonici latini. Torino, 1950. 131–142.

⁶ Kiadása: MIGNE, J. P. (ed.): *Patrologia cursus completus, series latina*. Paris, 1844–1864.
(továbbiakban: PL) Tom. 140. STICKLER: *i. m.* 154–159.

a Collectio Anselmi Lucensis hatása,⁷ illetve Chartes-i Szent Ivo munkáinak használata.⁸

Kétféle behatásra kell tehát felfigyelnünk amikor egy adott ország zsinati intézkedéseit vizsgáljuk. Az egyik a zsinati résztvevők műveltségére és értelmezési horizontjára befolyást gyakorló joggyűjteményekből fakad. A másik pedig a kortárs zsinatok kánonjainak a hatása, amely különösen jelentős, ha az a pápa személyes küldöttjének jelenlétében zajlott. Ebben az esetben nem hagyhatóak figyelmen kívül azok a zsinatok sem, amelyek a vizsgált országtól nagyobb távolságra kerültek összehívásra.⁹

Tíz évvel VII. Gergely pápa halála után 1095-ben Kálmán kerül a magyar trónra, akihez már 1096. július 27-én levelet intéz II. Orbán pápa.¹⁰ A Szent-
széknek Odiló apát jóvoltából kedvező információk állnak a rendelkezésére az újdonsült magyar királyról.¹¹ Ennek tükrében úgy tűnik, hogy Magyarországon megindulhat a gregoriánus szellemű átalakulás. Az I. Esztergomi Zsinat rendelkezései azonban nem teljesen ezt támasztják alá.

⁷ THANER, F.: *Anselmi Lucensis Collectio canonum, una cum collectione minore*. Oeniponte, 1906–1915. STICKLER: *i. m.* 170–172.

⁸ Uo. 179–184. A tőle függő gyűjteményekről vö. Uo. 184–187.

⁹ A gregoriánus szellemben történő átalakulásban a pápai szabályozáson kívül kiemelkedő szerepet játszottak a zsinatok, és bár a 8. egyetemes zsinat után (IV. Konstantinápolyi Zsinat /869–870/) legközelebb csak 1123-ban tartottak egyetemes zsinatot (I. Lateráni Zsinat), mégis az egyes regionális, nemzeti zsinatok, a XI–XII. századi uralkodói befolyás ellenére, pápai legátusok közreműködésével hamar elterjesztették a gregorianizmust. Erre példa az 1074. január 19-én tartott angliai zsinat, mely már Gergely belső egyházi reformjait foglalja törvénybe, különösképpen a celibátus területén, ugyanerről intézkedik az 1075-ös Mainzi Zsinat: „*Contra clericos concubinariorum*” címmel (MANSI, J. (ed.): *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Firenze–Venezia, 1759. /továbbiakban: M/ 20. coll. 445–446.), vagy az 1076-os Winchesteri Zsinat (M 20. col. 450.). De nemcsak a papi nőtlenség kerül tárgyalásra az egyes zsinatokon, hiszen a gergelyi reformok ennél jóval szerteágazóbbak és az egyház életének teljes belső megreformálására irányulnak. Erre példa már 1075-ben a Londoni Zsinat (M 20. col. 452. HEFELE, C. J.–LECLERCQ, H.: *Histoire de Conciles*. Paris, 1912.² V. 138–140.), vagy a primátus kérdéséről a Salonai Zsinat 1076-ból. Az 1078-as Poitiers-i Zsinat pedig az oly nagy problémát jelentő investitúra jogáról tárgyal, mely szerint semelyik klerikus sem fogadhatja el a császár, vagy király, vagy más laikus kinevezését püspökségre, apátságra, vagy egyházra (M 20. col. 509.). Külön említjük az 1089-es Melfii Zsinatot (M 20. col. 723. HEFELE, C. J.–LECLERCQ, H.: *i. m.* 344–355.), az 1095-ös Piacenzai Zsinatot (M 20. col. 806.), az 1099-es Római Zsinatot (M 20. col. 963.) és az 1100-as Poitiers-i Zsinatot (M 20. col. 1123.), melyeknek reform intézkedései a magyar zsinati kánonokban is megjelennek.

¹⁰ JAFFÉ, PH.: *Regesta pontificum romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Ed. secundam curaverunt S. Loewenfeld (JL: a. 882–1198), F. Kaltenbrunner (JK.: ?–590), P. Ewald (JE: a. 590–882), Lipsiae, 1885 (repr. Graz 1956), JL 5662.

¹¹ Odiló apát levelének legjobb kiadása BAUMGARTEN F.: *A Saint-Gielle-i apátság összekötései Magyarországgal*. = Századok (40.) 1906. 389–411. függelékében található meg.

I. Az I. Esztergomi Zsinat (1100)

A zsinat datálása kontroverzia tárgyát képezte, egyes szerzők 1104-re, 1112-re, 1114-re helyezték, sőt Pauler Gyula 1092 előttinek tartotta. Manapság általánosan elfogadott a Závodszy által képviselt vélemény, amely szerint a zsinat 1100-ban volt.¹² 72 kánont tartalmaz, melyek nagy része összefüggésben áll IX–XI. századi zsinatokkal (813-as Mainzi Zsinat, 847-es Mainzi Zsinat, 863-as Wormsi Zsinat, 895-ös Triburi Zsinat, 1031-es Bourges-i Zsinat, 1095-ös Piacenzai Zsinat. stb.), illetve találunk olyan kánonokat is, amelyeket minden bizonnyal a közkézen forgó joggyűjteményekből vett át, illetve arra utal (vö: LV. és LXX. kánon). Az elkövetkezőkben a zsinat azon kánonjai felé fordítjuk a figyelmünket, amelyekem lemérhetőek a magyarországi egyházfegyelem, illetve a gregoriánus reformnak megfelelő fegyelem közötti hasonlóságok, illetve eltérések.

XI. kánon: "Ut hi, qui ad episcopatum promovendi sunt, si matrimonio legitimo iuncti sunt, nisi ex consensu uxorum, non assumatur."¹³

A kánonokból leszűrhető, hogy a papoknak és diakónusoknak lehetett feleségük, akivel együtt is élhettek, kivéve ha szolgáló volt. A zsinat csak a második házasság lehetőségét utasítja el. Azt a regulát is megtaláljuk, hogy aki nőtlen volt a szentelés előtt, annak ezt az állapotát a szentelés után is meg kell őriznie. Ide tartozik még a XI. kánon tartalma, amely a püspökök számára előírja a feleségüktől való separatiót. Nem arról van tehát szó, amivel a fentebb említett gregoriánus reformzsinatokon találkoztunk azaz, hogy házas férfit ne szenteljenek pappá vagy diakónussá, és ha már felszentelték, akkor nem láthat el egyházi szolgálatot. Hanem arról, hogy a püspök nem élhet együtt feleségével.

Első megközelítésben is rögtön felvetődik bennünk a kérdés: Ha ez a zsinat a gregoriánus reformokat megvalósító, a „kánonokban járatos” Kálmán uralkodása alatt, az uralkodó felügyeletével zajlott, hogyan kerülnek a gergelyi reformokkal szöges ellentétben álló kánonok a zsinati szövegbe. Hiszen VII. Gergely belső reformjainak leginkább hangoztatott kritériuma a papi nőtlenség érvényre juttatása. Ezeknek a kánonoknak a tartalmával kapcsolatban, mármint azzal, hogy nem tiltja a klerikátusi állapotba kerülők első házasságát, illetve a püspök esetében is lehetővé teszi a már nős férfinak az ordinálását abban az esetben, ha ehhez felesége hozzájárul, a szerzők általában a 692-es Trullósi Zsinat kánon-

¹² Závodszy felsorolja az egyes véleményeket és kritikájukat, vö. ZÁVODSZKY L.: *Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Bp. 1904. (továbbiakban: ILK) 95. A probléma részletes tárgyalását lásd: JÁNOSI M.: *Az első ún. esztergomi zsinati határozatok keletkezésének problémái*. = Acta Universitatis Szegediensis, sectio Historica /továbbiakban: AUSZH/ (83.) 1986. 23–30.

¹³ ILK 199.

jaival való rokonságot szokták említeni¹⁴, összefüggésben a Szabolcsi Zsinat¹⁵ 3. kánonjával.¹⁶ Úgy érvelnek, hogy ez a görög egyházfegyelem hatása Magyarországon.¹⁷ Ezzel az egyértelmű azonosítással azonban problémák merülnek fel, hiszen a XI. kánonnal kapcsolatba hozott trullloszi kánon a férfi beleegyezéséhez köti a separatiót, nem pedig, mint a magyar kánon, a feleség beleegyezéséhez. A XXXI. kánon kitétele pedig lényegében megfelel a 300-as Elvirai Zsinat XXXIII. kánonjának, amely szerint „...szolgálatra rendelt klerikusok teljesen tarózkodjanak feleségüktől és ne nemezzenek gyermekeket.”¹⁸ Az Elvirai Zsinaton található fegyelem másként fogja fel a celibátust, mint az a gregoriánus reformokban jelentkeznek. E szerint lehetséges nős embert pappá

¹⁴ A XI. kánonhoz: Trullloszi Zsinat XLVIII. kán.: „Uxor eius, qui ad episcopalem dignitatem promovetur, communi sui viri consensu prius separata, postquam in episcopum ordinatus est et consecratus, monasterium ingrediatur procul ab episcopi habitatione exstructum et episcopi providentia fruatur.” M 11. col. 966.

¹⁵ BATHYÁNY I.: *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium*. Claudiópoli, 1785–1827. Toms I–III. (továbbiakban: LEH) Tom. I. 433–441. ILK 157–165.

¹⁶ A Szabolcsi Zsinatnak ez a közismert kánonja elismeri a papok első házasságát, és megengedi, hogy továbbra is feleségükkel maradjanak a pápa esetleges tanácsáig: „Presbyteris autem, qui prima et legitima duxere coniugia, indulgencia ad tempus datur propter vinculum pacis et unitatem sancti spiritus, quosque nobis in hoc domini apostolici paternitas consilietur.” ILK 158. Ezt Závodszy a Trullloszi Zsinat XIII. kánonjával hozza kapcsolatba (ILK 60–61.): „Quoniam Romanae ecclesiae pro canone traditum esse cognovimus, ut promovendi ad diaconatum vel presbyteratum, profiteantur se non amplius suis uxoris coniungendos; nos antiquum canonem apostolicae praefationis ordinisque servantes, hominum, qui sunt in sacris legitima coniungia deinceps quoque firmat et stabilia esse volumus, nequaquam eorum cum uxoris coniunctionem dissolventes vel eos mutua tempore convenienti consuetudine privantes. Quam ob rem si quis dignus inventus fuerit, qui hypodiaconus vel diaconus, vel presbyter ordinetur, is ad talem gradum assumi nequaquam prohibeatur, si cum legitima uxore cohabitet.

Sed neque ordinationis tempore ab eo postuletur, ut profiteatur se a legitima cum uxore conductudine abstenturum.

... Si quis ergo ausus praeter apostolicos canones incitatus aliquem eorum, qui sunt in sacris, presbyterorum, inquam, vel diaconorum, vel hypodiaconorum, coniunctione cum legitima uxore et consuetudine privare, deponatur. Similiter et si quis presbyter vel diaconus suam uxorem pietatis praetextu eiecerit, segregetur: et si perseveret, deponatur.” M 11. col. 947.

¹⁷ A Trulllosz-i Zsinat hatására hivatkozik Závodszy (vö. ILK 101., 122.), GALLA F.: *A cluny reform hatása Magyarországon*. Bp. 1931. 113–118. JUHÁSZ K.: *Das Tschanad-Temesvarer Bistum im frühen Mittelalter 1030–1307*. Münster in Westfalen, 1930. 319–321. De ezt a véleményt tartja Pirigy I. (*A magyarországi görögkatolikusok története*. Nyíregyháza, 1990. 44–47.), Jánosi M. is elfogadja Závodszyknak a magyarázatot (JÁNOSI: *i. m.* 24–25.), és James-Ross Sweeney tanulmányában is ezt találjuk vö. SWEENEY, J. R.: *Gregory VII, The reform program, and the Hungarian Church at the End of the Eleventh Century*. = *Studi Gregoriani* (14.) 1991. 265–275. különösen 272–273.

¹⁸ „Placuit in totum prohiberi episcopis, presbyteris, et diaconibus, vell omnibus clericis positus in ministerio, abstinere se a coniugibus suis, et non generare filios: Quicumque vero fecerit, ab honore clericatus exterminentur.” M 2. col. 11. Fordítása: ERDŐ P.: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*. Bp. 1983. 254. (Ókeresztény írók 5.)

szentelni, de a szenteléstől fogva separatióban kell élniük, azaz nem élhetnek házaseletet. Ez az indok, ami miatt a magyar kánon a feleség beleegyezésének kikérését állítja kritériumként a nős püspök szenteléséhez, hiszen a szenteléssel megszűnik a házaselet lehetősége.

Egyes nézetek szerint a gregoriánus reform szellemétől eltérő fegyelem a Szabolcsi Zsinat 3. kánonjának a hatására került az I. Esztergomi Zsinat szövegébe, amely kánon mögött nem egyházfegyelmi meggyőződés, hanem László király politikai pálfordulása áll, amellyel IV. Henrik császár mellé áll a pápával szemben. Hozzá kell még tennünk; az, hogy László alatt, milyen hatásra (bizánci, politikai) került bele a Szabolcsi Zsinat szövegébe az első házasság elfogadása (a pápa további intézkedéséig), nem feltétlenül befolyásolja azt, hogy a Kálmán alatti reformzsinat sem intézkedik az első házasság ellen. Sőt az a politikai helyzet, amely László uralkodása végén fennállt, gyökeresen megváltozik Kálmán uralomra kerülése után, legalábbis ami a német császárhoz fűződő kapcsolatot jelenti.

Ezért véleményünk szerint, tiszteletben tartva a neves szerzők érveit, a görög hatás mellett felhozott érvek nem erősebbek annál az érvnél, miszerint a zsinati kánonok mögött egy olyan joggyűjteményt kell keresnünk, amelyben nem találunk a nős férfiak pappá szentelése ellen hozott kánont. Hiszen még az eddig is többször idézett anzelmi gyűjtemény sem tartalmaz ilyen rendelkezést.¹⁹ A Magyarországon használt gyűjtemények közül (Dionysio-Hadriana, Pseudo-Isidoriana, Burchard) csak Pseudo-Isidorus-nál találkozunk ilyen kánonnal, a celibátus klasszikus helyével, a 300-as Elvirai Zsinat már előbb is említett 33. kánonjával, de ez is csak a feleséggel való együttélést tiltja²⁰, és nem a szentelést tilalmazza.

Az izidori joggyűjtemény különösen is a kutatás homlokterében áll, hiszen a Hartvik Legenda ennek a kánonjait használja fel a magyar király pápától kapott jogosítványainak bizonyítására. Az általánosan elfogadott nézet szerint Hartvik művét a Kisebb és a Nagyobb legenda alapján állította össze Kálmán király megbízásából 1100 körül.²¹ Ez azért fontos számunkra, mert amennyiben ezek az állítások megállják a helyüket, akkor lehetséges, hogy ugyanezt a gyűjteményt kell keresnünk az I. Esztergomi Zsinat kánonjai mögött.²² A Pseudo-

¹⁹ Csak az első házasság utáni vétségekre tér ki. vö: VII. könyv, 29. fejezet: „Qui laici ad clericatum possint promoveri”, illetve amikor tiltja a házasságot, akkor is csak azt mondja, hogy özvegyet nem vehet el, és hivatkozik a Leviticus 21, 13–14-re, azaz, hogy a pap csak tiszta nőt vegyen el.

²⁰ „Placuit in totum prohibere episcopis, presbyteris et diaconibus vel omnibus clericis postis in ministerio abstinere se a coniugibus suis et non generare filios. Quicumque vero fecerit, ab honore clericatus exterminetur.” HINSCHIUS: *i. m.* 341.

²¹ KRISTÓ GY. (szerk.): *Korai magyar történelmi lexikon*. Bp. 1994. (továbbiakban: KMTL) 255.

²² A Hartvik Legenda Kálmán-kori keltezése általánosan elfogadott (vö. KMTL 255. ADRIÁNYI G.: *A magyar királyok apostoli címe*. = Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok (továbbiakban: MEV) (2.) 1991. 77–87., BERTÉNYI I.: *Hozzászólás Adriányi Gábor előadásához*. = MEV (2.) 1991. 89–91., KRISTÓ GY.: *Az Árpád-dinasztia szentjei és legendáik*. In: KRISTÓ GY.: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp. 1983. 359–368. KOSZTA L.: *Adalékok az Esztergomi és Kalocsai Érsekség viszonyához a XIII. század elejéig*. = MEV (3.) 1992. 73–88.), ennek a kérdésnek különösen Gerics József szentelt

Isidoriana gyűjtemény használatával szemben viszont felhozható érv, hogy a zsinati kánonok között nem találunk izidori hamisítványokat (még a II. Esztergomi Zsinaton sem).²³ További érvként merülhet fel az, hogy az Ankyrai Zsinat

nagy figyelmet (*A Hartvik-legenda mintáiról és forrásairól.* = Magyar Könyvszemle (továbbiakban: MKSz) (97.) 1987. 175–188. Uő.: *A korona fogalma Kálmán-kori legendáinkban és krónikáinkban.* In: GERICS J.: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a Középkorban.* Bp. 1995. 165–173. Uő.: *Politikai és jogi gondolkodás Magyarországon VII. Gergely pápa korában.* Uo. 144–164. Uő.: *Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatai.* Uo. 185–208.).

Gerics, Orbán pápa korábban említett 1096. július 27-i levelére hivatkozik, melyben a pápa kilátásba helyezi, hogy Kálmán megkapja mindazokat a jogosítványokat, amit István, ha hűséges lesz a Szentszékhez. Hartvik nem tesz egyebet, mint leírja, hogy „Kálmán szerint és öszerinte” mire szölt a pápai felhatalmazás. (GERICS J.: *A korona fogalma...* 172.).

Azonban létezik egy másik vélemény is, amely homlokegyenest ellentétes az eddig felsoroltakkal, nevezetesen, hogy a Hartvik Legenda nem Kálmán uralkodása (1095–1116) alatt keletkezett, hanem jóval később a XIII. században. Ezzel szemben felvetődhet rögtön a legenda első mondata: „Domino suo Colomono regi precellentissimo Cartuicus episcopus officium spirituale per miserecordiam Dei consecutus, post istius vite terminum felix illud euge sempiternum.” (SZENTPÉTERY E. (ed.): *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Bp. 1938. Tom. II. 401.), hiszen itt Kálmán királyról esik szó. A problémát Karácsonyi János 1892-ben részletesen elemezte (KARÁCSONYI J.: *Kik voltak az első érsekek?* = Századok (továbbiakban: SZ) (26.) 1892. 23–40, 131–138, 201–212.), és cáfolta a Kálmán-kor mellett felhozott érveket. A Kálmán király elnevezést ő IV. Béla testvérére, Kálmán halicsi királyra érti (1214–1219. 1219–1221.). Okfejtésének különösen figyelemreméltó érve, Hartvik István király szenttéavatásának lefolyásával kapcsolatos „tévedése”, az, hogy „apostoli levélre” vezeti vissza a szenttéavatást, holott ilyen csak III. Sándor pápa óta (1159–1181) létezik, arról nem is beszélve, hogy Istvánt III. Orbán 1187-es levele sem nevezi szentnek, azaz nem tud a szenttéavatásáról, tehát a szenttéavatás nem történhetett pápai intézkedésre. Ez nem pusztán tévedés, hane a szerző korának meggyökeresedett gyakorlata, amelyet a szerző automatikusan visszavetít István korára. Ilyen automatizmus létrejöttéhez, amint Karácsonyi kifejti, legalább fél évszázad szükséges. (KARÁCSONYI *i. m.* 131–136.) A másik figyelemre méltó érv a „kánoni választásból” indul ki. („Cognoscens vero prudens dux predicti Asscrici religionem, pontificalis ipsum dignitatis infula decoratum electione canonica sublimavit et ei Colocensis episcopatus dignitatem obtulit.” SZENTPÉTERY E.: *Scriptores...* 412.), Hartvik magától értetődőnek veszi a kánoni választás útján történő püspöki székbetöltést, már pedig Kálmán király (1095–1116) korában pontosan ez az, ami vitatott Magyarországon, így tehát megint feltételeznünk kell egy hosszabb időt, ami a viták lenyugvása után eltelt. (KARÁCSONYI: *i. m.* 36–37.)

Karácsonyi érveit lényegében senki sem cáfolta (A „Transsilvania” szó használatából kikövetkeztetett késői eredetet (XIII.sz.) közvetve cáfolta GYÖRFFY Gy.: *Anonymus, rejtély avagy történeti forrás?* Bp. 1986. című gyűjteményes kötetének bevezetőjében. Ahol, ugyan nem Karácsonyival szemben, kimutatja az „Ultrasilvania” elnevezés használatáról, hogy az erre vonatkozó irodalom téves, ilyen oklevél nem ismeretes. (vö. 8–9.)).

Mégis az általános elfogadott és mindenki által kiindulási alapként vallott felfogás az, hogy Hartvik Kálmán szolgálatában állította össze legendáját, a magyar király privilégiumainak bizonyítására a gregoriánus pápasággal szemben, ehhez pedig Pseudo-Isidor elterjedt, és a gregoriánus pápaság előtt is tekintéllyel bíró, gyűjteményét használta fel.

²³ FUHRMANN, H.: *Einfluss und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen.* Tom. III. Stuttgart, 1974. (MGH Schriften XXIV, 3).

XI. kánonjával kapcsolatban álló LV. kánon 4. bekezdése a Dionysio-Hadriana gyűjtemény szövegformájához áll közelebb.²⁴ Bár ez visszavezethető a magyar zsinati kánon egyszerűsítő törekvésére is.

Mindezeket figyelembe véve, véleményünk szerint a fenti magyar kánonok mögött nem bizánci befolyást kell keresnünk, hanem egy joggyűjteményt (Dionysio-Hadriana, Pseudo-Isidoriana), amelyet azonban a rendelkezésre álló adatok alapján egyértelműen nem tudunk meghatározni. Úgy tűnik számunkra, az Elvirai Zsinat 3. kánonjának ismerete alapján, hogy ez inkább a Decretales Pseudo-Isidoriana. Külön kérdés, hogy a magyar zsinaton miért a joggyűjteményekben található rendelkezéseket alkalmazták és miért nem a korabeli gregoriánus zsinatok által hozott kánonokat, amelyeket Magyarországon is ismerni kellett.

XVIII. kánon: „Nullus presbiter sine titulo ordinetur. Nullus haberetur in clero, qui non est adtitulatus alicui ecclesie.”²⁵

A kánon a kötelező incardinatiót írja elő, ezzel akadályozza a kóbor (uagus) papság létrejöttét (az olyan papságét, aki nem tartozik egy egyházhoz sem). Ez a kérdés nem pusztán magyar jelenség. Magának a kánonnak a Piacenzai Zsinattól való függését²⁶ már Karácson felfedezte²⁷, amit Závodszy is átvett.²⁸ De a gregoriánus joggyűjteményeket is foglalkoztatja ez a probléma. A Collectio Anselmi Lucensis VII. könyvének 92. fejezete kimondja:

„Clericos in ecclesia ministrantes, sicut iam constitutumus, in alterius civitatis ecclesiam statutos fieri non oportet, sed contentos esse in quibus ab initio ministrare meruerunt. Si quis autem episcopus susceperit clericum ad alium episcopum pernitentem, placuit et susceptum et suscipientem communione privari, donec is qui migraverit ad propriam fuerit regressus ecclesiam.”²⁹

Mint látjuk, ez a kánon meghatározott feltételekkel engedélyezi a klerikusok más város egyházába való átlépését, azonban a gondos szabályozás is jelzi hogy mennyire ügyeltek arra, hogy egy klerikus, egy egyházmegyéhez tartozzon. Ez a

²⁴ A kérdésre később visszatérünk.

²⁵ ILK 200.

²⁶ XV. kánon: „Sanctorum canonum statutis consona scientes decernimus, ut sine titulo facta ordinatio irrita habeatur, et in qua quislibet titulatus est, in ea perpetuo perseveret.” M XX. col. 806.

²⁷ KARÁCSON I.: *A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok*. Győr, 1888. 101.

²⁸ ILK 102.

²⁹ Ex Concilio Chalcedonensi cap. XX. Ezt a változatot találjuk rubrica-ként két kéziratban (Graecensis II 351 /XII. sz./, Vaticanus 1363. /XII. sz./). Más kéziratok (Neapolitanus XII A 37–39 /XII. sz./, Parasiensis 12519 /XII. sz./) a „Quod minime clericos in aliam civitatem transmigrare liceat nisi eos qui proprias amiserint civitates.” címet hozzák. Megint más kéziratokban (Mantuanus C II 23 /XII. sz./, Vaticanus 1364 /XII. sz./, Vaticanus 6381 /XII. sz./) a: „Quod minime oportet clericos transmigrare.” szerepel, végül a Vaticanus 535-ös kéziratban az: „Ut clericis minime transmigrare liceat.”-ot találjuk. THANER: *i. m.* 401–402., 401/a jegyzet.

kánon azért is jelentős, mert mindkét gyűjteményben, amelyeket az I. Esztergomi Zsinaton használhattak, megtalálható.³⁰ Evvel szemben állnak azonban más ókori kánonok, melyek kifejezetten tiltják az inkardinálódott klerikusnak máshova történő átlépését. A Pseudo-Isidor gyűjteményben megtalálhatjuk azt az arles-i kánont, mely arról intézkedik, hogy mindenki azon a helyen maradjon, ahol felszentelték: „De his qui in quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, in ipsis locis perseverent.”³¹ Ide kell még sorolnunk azokat a niceai kánonokat, amelyeket mind a Dionysio-Hadriana, mind a Decretales Pseudo-Isidorianae tartalmaz, és amelyek tiltják a diakónusoknak, papoknak, püspököknek a másik városba, vagy egyházba való áttelepedését.³² Itt kell megje-

³⁰ A gyűjteményekben található kánonok más szövegformát tükröznek, mint az anzelmi. A Dionysio-Hadriana szövege szinte szó szerint megegyezik a gregoriánus gyűjteményből idézett változattal, azonban egy félmondattal hosszabb: „Clericos in ecclesia ministrantes, sicut iam constituimus, in alterius civitatis ecclesia statutos fieri non oportet: sed contentos esse in quibus ab initio ministrare meruerunt, *exceptis illis qui, proprias amittentes provincias, ex necessitate ad aliam ecclesiam tranierunt*. Si quis autem episcopus post hanc definitionem susceperit clericum ad alium epi scopum pertinentem, placuit et susceptum et suscipientem communionem privari, donec is qui migraverat clericus ad propriam fuerit regressus ecclesiam.” PL 67. col. 175. A Pseudo-Isidor gyűjteményben jóval eltérőbb szövegformát találunk: „Clericos in suis ecclesiis constitutos, sicut iam decrevimus, non licere in alterius civitatis ecclesiis ordinari, sed quiescere in ea in qua ab initio fecit principium ministrandi, *exceptis illis qui proprias civitates perdidierunt et ex necessitate ad alias ecclesias migraverunt*. Si vero quicumque episcopus post definitionem istam ad alium episcopum pertinentem clericum susceperit, placuit sanctae synodo et hunc qui suscepit et eum qui susceptus est, tamdiu excommunicatos manere, quamdiu ipse clericus ad propriam revertatur ecclesiam.” HINSCHIUS: *i. m.* 287. Mint látjuk, a Dionysio-Hadriana többlet félmondata Pseudo-Isidornál is megvan.

³¹ A 324-es Arles-i Zsinat II. kánonja. HINSCHIUS: *i. m.* 320.

³² A 325-ös Niceai Zsinat XV. és XVI. kánonja. A Dionysio-Hadriana szerint:

XV. kánon: „Propter multam perturbationem, et seditiones, quae fiunt: placuit consuetudinem omnimodis amputari, quae, praeter regulam, in quibusdam partibus videtur admissa: ita ut de civitate ad civitatem, non episcopus, non presbyter, non diaconus transferatur. Si quis autem, post definitionem sancti et magni concilii, tale quid agere tentaverit, et se huiusmodi negotio mancipari, hoc factum prorsus in irritum ducatur, et restituatur Ecclesiae cui fuit episcopus, aut presbyter, aut diaconus ordinatus.” PL 67. col. 150.

XVI. kánon: „Quicumque temere, ac periculose, neque timorem Dei prae oculis habentes, nec ecclesiasticam regulam agnoscentes, discedunt, ab Ecclesia presbyteri, aut diaconi, vel quicumque sub regula prorsus existunt, hi nequaquam debent in aliam Ecclesiam recipi. sed omnem necessitatem convenit illis imponi, ut ad suas parochias revertantur; quod si non facerint, oportet eos communionem privari. Si quis autem ad alium pertinentem audaciter ivadere, et in sua Ecclesia ordinare tentaverit, non consentiente episcopo a quo dicensit is qui regulae mancipatur: ordinatio huiusmodi irrita comprobetur.” PL 67. col. 150–151.

Pseudo-Isidor szerint: XV. kánon: „Propter multas perturbationes et frequentes tumultus seditionem, quae fieri solent, placuit omnimodo istam abscidi consuetudinem quae contra regulam est; si ubi tamen fit, id est ne de civitate ad civitatem transeat vel episcopus vel presbyter vel diaconus. Si quis vero post haec statua sancti huius concilii tale aliquid audere tentaverit, infringetur

gyeznünk, hogy mind a püspök, de a presbíterek és a diakonusok is szentelésükkel egy adott egyház szolgálatára szentelődnek. A Collectio Anselmi Lucensis alapján azt is hozzá tehetjük, hogy a püspök csak súlyos okból és a személy kiemelkedő megbecsüléséből fakadóan vehet át klerikust más egyház területéről saját egyházmegyéjébe, amint arról a VII. könyv 152. kánonja rendelkezik.³³ Ilyenkor is fenn áll azonban a metropolita joga arra, hogy a klerikust vissza rendelje eredeti egyházmegyéjébe. A püspökkel kapcsolatban ez a kötődés az egyházmegyével való „lelki házasság” gondolata alapján fogalmazódik meg.

XX. kánon: „Episcopus ad episcopum sine litteris (et) sigillo legacionem non mittat.”³⁴

Ez a kánon nem tartozik a gergelyi reformok közé, de a gregoriánus korra tehető okleveles gyakorlat változását mutatja,³⁵ pontosabban Magyarország tekintetében annak meghonosodását. Ez a folyamat kettős hatás eredményeként válik uralkodóvá Magyarországon. Egyfelől a német–francia kapcsolat révén terjed a Nyugaton általánossá váló pecsétetes oklevél forma. Másfelől László (1077–1095) és Kálmán horvát–dalmát hódításainak következtében az ottani

omni genere huiuscemodi conatus et restituetur propriae ecclesiae in qua ordinatus est.” HINSCHIUS: *i. m.* 259.

XVI. kánon: „Si qui vero sine respectu dei agentes et timorem dei ante oculos non habentes neque ecclesiastica statuta custodientes recesserint ab ecclesia sua, sive presbyteres sive diacones vel in quocumque ecclesiastico ordine positi fuerint, non debent suscipi in ecclesia alia, sed et cum omni necessitate cogantur, ut redeant ad ecclesias suas: aut si permanserint, excommunicari oportet.” HINSCHIUS: *i. m.* 260.

³³ „Alienum clericum invito episcopo ipsius nemo suscipiat nemo sollicitet, nisi forte ex placito caritatis id inter dantem accipientemque convenerint. Igitur si intra provinciam res agitur, transfugam clericum ad ecclesiam suam metropolitanus redire compellat, si autem longius recessit sui precepti auctoritate revocabitur, ut nec cupiditati nec ambitioni occasio relinquatur.” THANER: *i. m.* 425–426. vö. SZUROMI SZ.: *A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok az 'Anselmi Collectio Canonum'-ban.* (Doktori disszertáció a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Postgraduális Intézetében), Bp. 1999. 127.

³⁴ ILK 200.

³⁵ A pecsét fontosságát jelzi, hogy a pápai oklevelek (bullák) nem említik szövegükben a pecsételést, azonban ezt rögtön megteszik, amennyiben a pecsét eltér a megszokottól (és így hitelessége esetleg problémát jelenthetne). Mint tudjuk, a pápai bullákon kétoldalas pecsétet alkalmaztak, melynek egyik oldalán Szt. Pál és Szt. Péter portéja szerepelt, közöttük kereszt, felettük nevük rövidítése (S.P.A. és S.P.E.), a pecsét másik oldalán a pápa neve és rendszáma (pl: CLE // MENS // pp VI). Ez a forma II. Pascal pápa (1099–1116) korától terjed el. Az említett „el-térés” olyan esetekben állt fenn, amikor a pápa meghalt, és a hivatalba lépő új pápa sürgős ügyben kénytelen volt bullát kiadni, ilyenkor a pápa nevét tartalmazó oldal hányzott a pecsétről (a pecsétnek ezt a felét a pápa halálakor az alkancellár jelenlétében megsemmisítették) A pápai gyakorlat fejlődését részletesen lásd: FEJÉRPATAKY L.–ÁLDÁSY A.: *Pápai oklevelek.* Bp. 1926. 12–13. vö. ERDŐ P.: *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés.* Bp. 1998. 219–221. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae 1.)

okleveles gyakorlat is hatást gyakorol a magyar használatra. Ehhez kapcsolódik a XI. században hazánk területén a „pecsétküldés” szokása, amely még az írástudatlanok előtt is bizonyító erővel bír.³⁶ Ez a gyakorlat bekerül törvényeinkbe is, hiszen már László király I. törvénykönyvének 42. fejezetében is találkozunk vele,³⁷ de III. törvénykönyve is tárgyal róla a 3., 25. és a 26. fejezetében.³⁸ Kálmán király alatt is tovább folyik a gyakorlat erősödése, ezt példázza I. törvénykönyvének 5. és 6. kánonja.³⁹ Ezek a kánonok már az egyházi használatra vonatkoznak ugyanúgy, mint az I. Esztergomi Zsinat XX. kánonja, bár itt a törvény elé idézés, illetve a pereskedés követeli meg a „püspök vagy az érsek pecsétjét”. Ennek a kérdésnek további emléke Kálmán király II. törvénykönyve (a Zsidó Törvény), melynek 2. és 3. fejezete a „chartula sigillata”-t említi,⁴⁰ amelyre rávezették a tanúk nevét. Vita tárgyát képezte, hogy itt a pecsétről (sigillum), vagy csupán aláírásról (signum) van-e szó, de Szentpétery Imre hitelt érdemlően cáfolta az aláírásra vonatkozó nézeteket.⁴¹

Azt mondhatjuk, hogy az I. Esztergomi Zsinat XX. kánonja ebbe a fejlődési folyamatba illeszkedik bele, amikor az egyházban, a nem peres ügyekben is, bizonyítási céllal előírja a levél és a pecsét használatát.

³⁶ SZENTPÉTERY I.: *Oklevéltan*. Bp. 1930. 46.

³⁷ „*De spretu sigilli regis vel iudicis*. Si quis autem regis sigillum super aliquem proiciens et ipse persolvat et quocienscumque renovaverit, tociens quinque pensas solvat. Si vero iudicis sigillum proiciens non venerit, centum nummos solvat.” ILK 165.

³⁸ III. „*De palatino comite*. Placuit eciam, ut si aliquando palatinus comes domum ierit, regis et curie sigillum, qui in vice eius remanserit, illi dimittat, ut sicut regis una est curia, et ita unum sigillum persistat. Domi vero comes idem quamdiu manserit, super neminem sigillum mittat. nis super eos dumtaxat, qui vocantur udornic et qui spontanea voluntate iverint ad eum, illi ei licet iudicare. Quod si aliter fecerit, LV pensas solvat. Similiter et duvis comes, qui super suos, quam alios iudicaverit, eadem sententia corrigatur.” Uo. 174.

XXV. „*De iudicibus sigillum mittentibus*. Possit iudex sigillum suum mittere super quoscumque, exceptis presbiteris et clericis, necnon comitibus. Si quis autem iudicem iniuste iudicasse proclamaverit, et non probaverit, V pensas solvat; si vero iudex convictus fuerit, iudicium in dupplum restituat et insuper V pensas persolvat. Iudex pro suo iudicato, nisi in se, uno anno, postea non introducatur.” Uo. 179.

XXVI. „*Despernentibus sigillum iudicum*. Si quis sigillum iudicis negligens ad causam non venerit, primo V pensis puniatur; si secundo, totidem; si tercio, rationem perdat et tonsus vendatur pro debito.” Uo. 179.

³⁹ V. „*Episcoporum et comitum capellaní vel reliquorum*. per sigillum episcopi vel archiepiscopi ad causandum cogantur.”

VI. „*Si clericus cum laicis causam habet*, per sigillum iudicis laicus cogatur; si vero laicus habet causam cum clerico, per sigillum episcopi vel archipresbiteri clericus cogatur, ab eisque cum iudice suo examinatur.” Uo. 184.

⁴⁰ KMTL 537.

⁴¹ SZENTPÉTERY I.: *Oklevéltan*. 46., 47/7. jegyzet.

XXXVI. kánon: „Abbatēs mitram, sandalia, cirothecas, nolam ad capellam vel cetera episcopalia insignia non habeant, neque baptizent, neque penitenciam dent, neque ad populū sermonem faciāt.”⁴²

A fenti kánon szövege egyértelműen az 1100-as Poitiers-i Zsinattól függ⁴³, ahogy erre mind Karácson⁴⁴, mind Závodszy rámutatott.⁴⁵ Az apáti székek betöltése a püspöki székek betöltéséhez volt hasonlatos. Itt is meg lehetett különböztetni világi és egyházi cselekményeket. Ugyanúgy megtaláljuk a bemutatási jogot, illetve az investitúrát, a jogar és a kereszt átadását.⁴⁶ Az apáti pozíció betöltését ekkor már a kánonok által szabályozott választás útján kellett megtenni, melyet a püspök erősített meg.⁴⁷ Az apátválasztás irányelve az volt, hogy az arra, cselekedetei és erkölcsi révén, méltót válasszák meg:

„Abbatem culibet monasterio non alium sed quem dignum moribus atque actibus monasticae disciplinae omnium communi consensu congregatio poposcerit ordinari volumus. Missas autem publicas per episcopos vel clericos in monasteriis fieri omnino prohibemus, ne in servorum Dei recessibus popularibus prebeaturoccasio ulla convenientibus et simpliciores ex hoc animas plerumque, quod absit, in scandalum trahat.”⁴⁸

Azonban a világi kinevezések és az investitúra ezt az elvet gyakran háttérbe szorította. Ebből következett, hogy mivel az apátok ugyanolyan világi eljárással nyerték el javadalmukat, mint a püspökök, püspöki jelvényeket kezdtek használni, illetve a világi papi funkciók átvételével próbáltak nagyobb jövedelemre szert tenni. Az I. Esztergomi Zsinat XXXVI. kánonja ez ellen, az Európa szerte elterjedt jelenség ellen lép fel.

XLII. kánon: „Nullus presbiter convencionem de missa pro oblatione faciat.”⁴⁹

Hozzá kell még vennünk a XLIII. kánon: „Nullus ecclesiam emere vel vendere presumat. Si quis ecclesiam vendiderit, aut presbiterum suum sine culpa abiecerit, delator illius culpe partem magistri illius eo anno accipiat.”⁵⁰

És a XLIV. kánon: „Nullus de baptismo vel sepultura precium exigit.”⁵¹

⁴² ILK 201.

⁴³ XI. kánon: „Ut nullus monachorum parochiale ministerium presbyterorum, id est baptizare, praedicare, poenitentiam dare praesumat” M 20. col. 1124.

XXXVIII. kánon: „Ut nullus abbatum utatur circothecis, sandaliis, annulo, nisi quibus fuerit per privilegium a Romana ecclesia concessum.” M 20. col. 1124.

⁴⁴ KARÁCSON: *i. m.* 104.

⁴⁵ ILK 106.

⁴⁶ PLÖCHL, W. M.: *Geschichte des Kirchenrechts*. Wien, 1962.² (továbbiakban: GK) Tom. I. 239–240.

⁴⁷ Uo. 240.

⁴⁸ Anselmi Collectio Canonum VII. könyvének 164. kánonja vö. THANER: *i. m.* 430.

⁴⁹ ILK 202.

⁵⁰ Uo. 202.

⁵¹ Uo. 202.

Závodszy Levente az első két kánont (XLII., XLIII.) korábbi külföldi rendelkezésekre vezette vissza⁵², míg a harmadikat (XLIV.) a már az előzőekben megismert 1095-ös Piacenzai Zsinat XIII. kánonjával hozta kapcsolatba: „...ut pro... baptismo et sepultra nihil unquam exigatur.”⁵³

A fenti kánonok a simóniával foglalkoznak⁵⁴, ami nem más, mint „lelki javak vétele és eladása”,⁵⁵ már az ókortól kezdve problémát jelentett az Egyházban és a IV. századtól kezdve a zsinatok újra és újra keményen állást foglalnak vele szemben. Nagy Szent Gergely pápa (590–604) az, aki megadja a pontosabb meghatározását azzal, hogy megkülönbözteti a simónia három fajtáját: 1. „munus a manu”, amely pénzt vagy más ajándékot jelent; 2. „munus ab obsequio”, ami alá különféle szolgálatok tartoznak; és végül 3. „munus a lingua”, ami a közbenjárást jelöli. Gergely megfogalmazza a simóniával kapcsolatos alapelvet is: „...bárkit, aki a Szentlélek ellen simóniával vétkezett, tekintsék úgy, mint a heretikust.”⁵⁶ A simónia kérdése továbbra is napirenden maradt, annak tisztázása miatt, hogy pontosan melyek azok a cselekmények, amelyek anyagi javakkal való összekapcsolása simóniát jelent. És amint láttuk a VII. Gergely által végrehajtott reformoknak is lényeges elemét alkotja.⁵⁷

LV. kánon: „Si qua mulier a viro suo fugerit, reddatur marito suo semel et bis; tertia vice, si nobilis est, adiciatur penitencia sine spe coniugii; si de plebe, venundetur sine spe libertatis. Si quis uxorem suam adulteram probaverit, si voluerit, ducat aliam; illa vero, si nobilis est, sine spe coniugii peniteat; si plebeia, sine spe libertatis venundetur. Quod si probare non poterit, idem iudicium maritus paciatur, et illa, si voluerit, maritetur. Eodem modo, qui cum alterius uxore, vel que cum marito alterius peccat, iudicetur. Si quis puellam rapuerit vel violaverit, si nobilis est, canonicè penitencie cum compositione subiaceat. Qui vero hoc persolvere non poterit, tonso capite secundum iudicium regis Ladislav venundetur. Si quis sponsam rapuerit alterius, si illa non consensit, reddatur proprio sponso. Raptor vero, si nobilis est, compositionem canonicam faciat et sine spe coniugii peniteat;

⁵² A XLII.-t: „Ut non vendat ministerium. Nullus presbyter pro pecuniis vendat ministerium suum...” Canones Aelfrici ad Wulfinum episcopum. 27. fejezct. M 19. col. 701.

A XLIII.-t: „Ut ecclesiae et altaria non vendantur, nec emantur. Qui autem amodo vendiderint aut emerint, anathemati subiacebunt.” Decreta Nicolai II. papae. 5. fejezet. M 19. col. 876. vö. ILK 108.

⁵³ M 20. col. 806.

⁵⁴ CROSS, L. (ed.): *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford, 1988.³ (továbbiakban: ODCh) 1278.

⁵⁵ JEDIN, H. (ed.): *History of the Church*. New York, 1993. Tom. I. 682. Mint tudjuk a simónia elnevezése Simon mágusra megy vissza, aki meg akarta venni Szent Péter és Szent János apostoloktól a lelki hatalmat: „Cum vidisset autem Simon quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus Sanctus, obtulit eis pecuniam. Dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque impusero manus, accipiat Spiritum Sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in preditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Non est tibi pars, neque sors in sermone isto: cor enim tuum non est rectum coram Deo.” Actus apostolorum. 8, 18–21.

⁵⁶ JEDIN: *i. m.* 682.

⁵⁷ GK 407.

si non poterit compositionem dare, sine spe libertatis venundetur. Si quis uxorem fugiens, se sponte debitorem fecerit, unde se expedire nolit propter odium, quod in uxorem habet, semper in servitute permaneat. Et si umquam liber videatur, iterum venundetur, uxor vero eius, cui velit, nubat.”⁵⁸

Ebben a kánonban a házassággal kapcsolatos rendelkezéseket találhatjuk meg. A házasságot az egyház a kezdetektől fogva felbonthatatlannak tartotta. Ezzel a meggyőződéssel szemben állást foglaló zsinati intézkedést sehol sem találunk. Ugyan felületesen szemlélve, úgy tűnhet, hogy a keleti egyház lehetőséget adott a válásra. Ám ez ebben a formában nem állja meg a helyét. A keleti jogi hagyomány szerint a házasság két összetevőből áll: a házas felek és a közöttük fennálló kötelék. A házasságot a halál szüntetheti meg. Ez bekövetkezhet a felek részéről, de bekövetkezhet a kötelék tekintetében is. Ilyen a házasságtörés következtében beálló „kötelék halála”. Hozzá kell tennünk, hogy már az ókeresztény korban problematikus volt a Máté Evangélium 19,9 „házasságtörés esetét kivéve” és a hasonló 5,32 kitétele.⁵⁹ Az eredeti görög szövegben μη ’έπι πορνεία szerepel. A kérdéses hely Alexandriai Kelemen és Órigenész használata alapján az 5,32 csak annyit jelent, hogyha valaki elbocsátja feleségét házasságtörővé teszi, ez alól kivétel az az eset, amikor az elbocsátás házasságtörés miatt történik. Ebben a szövegben nincs szó újraházasodásról.⁶⁰

Mindezek tükrében meglepő az LV. kánon 2. bekezdése, mely hűtlen elhagyás és házasságtörés esetében lehetővé teszi az újraházasodást. Pauler Gyula többek között ebből a kánonból vonta le azt a következtetést, hogy az I. Esztergomi Zsinat korábbi, mint az 1092-es Szabolcsi Zsinat, hiszen annak kánonjai nem engedik meg az újraházasodást, csak a szeparációt, ami megfelel az ókeresztény értelmezésnek⁶¹:

„De muliere in adulterio deprehensa. Si quis uxorem suam in adulterio deprehenderit et in iudicium staturerit, secundum statuta canonum penitentia imponatur et peracta penitentia, si maritus voluerit, iterum recipiat, sin autem, quamdiu ambo vixerint, innupti permaneant.”⁶²

Ez mindenképpen szigorúbb felfogás, mint az esztergomi kánoné. Paulernek a korai datálásra vonatkozó felfogását Závodszy 1904-ben cáfolta, és a kérdéses helyet azzal magyarázta, hogy Magyarországon a kereszténység még fejlődő stádiumban volt.⁶³ Ennél jóval alaposabban foglalkozik a kérdéssel Jánosi Mó-

⁵⁸ ILK 203–204.

⁵⁹ Mt 19,9 „Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: et qui dimissam duxerit, moechatur.”

Mt 5,32 „Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari: et qui dimissam duxerit, adulterat.”

⁶⁰ Vö. VANYÓ, L.: *Bevezetés az ókeresztény dogmatörténetbe*. Bp. 1998. 138–139.

⁶¹ A házastársak külön élése, újraházasodás nélkül.

⁶² Szabolcsi Zsinat XX. kánon. ILK 161.

⁶³ ILK 109. Hozzá kell tenni, hogy Karácson Imre 1888-as könyvében görög hatást vél felfe-

nika,⁶⁴ aki a korabeli európai gyakorlatból indul ki. Véleménye szerint két álláspont létezik ekkor az egyházon belül: „1. házasságtörés estében el lehet válni, de újránősülni nem lehet; 2. válás után az újránősülés is lehetséges.”⁶⁵ Nyilvánvaló, hogy az első pont a szeparációt jelenti, amely az egyházban mindig is elfogadott volt. A második ponttal kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk: 1. Az uralkodói gyakorlatból még nem következik annak a törvénybe (főleg egyházi törvénybe) foglalása. 2. Franciaországban a felsorolt esetek (I. Fülöp francia király; Raoul, Wexin és Crepy grófja) ellenére sem foglalták zsinati törvénybe a házasságtörés esetén való újránősülés lehetőségét. Az említett kapcsolatokkal szemben mindig vérfertőzésre hivatkozva lépnek fel, ez pedig még önmagában nem jelenti az újránházasodás megengedettőségét. Georges Duby szerint Burchard Decretuma két esetben lehetővé teszi a feleség elbocsátását az újránházasodás lehetőségével, mégpedig, ha felesége bizonyíthatóan a férj életére tör, illetve ha bebizonyosodik, hogy a férj feleségével rokonságban áll. Mindkét esetet a „vér tabujával” hozza kapcsolatba.⁶⁶ A Duby által hivatkozott kánonok azonban csak a szeparációt engedélyezik, újránházasodásról nem beszélnek. Ennek alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy még az európai gyakorlat sem indokolja a magyar kánon engedményét.

Egy megjegyzés erejéig ki kell térnünk az LV.kánon 4. bekezdésére, melynek szövege a 314-es Ancyrai Zsinat XI. kánonjával áll összefüggésben.⁶⁷ Ezen kívül még a LXX. kánon is utal ugyanerre az ókori zsinatra.⁶⁸ Ez a két kánon egyértelműen jelzi, hogy a zsinaton valamelyik elterjedt joggyűjteményt használtak. A kérdéses kánonok az ekkor közkézen forgó gyűjtemények közül a Dionysio-Hadrianában, a Decretales Pseudo-Isidorianae-ban és a Decretum Burchardi Wormatiensis-ben megtalálhatóak⁶⁹ A Decretum Burchardi-ban fellelhető hasonló témával foglalkozó és hasonló szókészlettel rendelkező kánonok (IX. könyv 35., 36., 37., és 39. kánon) elemzéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy a rendelkezésre álló adatok ismeretében az 1100-ban tartott

dezni az LV. kánon kapcsán. KARÁCSON: *i. m.* 90–91.

⁶⁴ JÁNOSI M.: *Az első...*, 28.

⁶⁵ Uo. 28.

⁶⁶ DUBY, G.: *A lovag, a nő és a pap*. Bp. 1987. 93.

⁶⁷ „Desponsatas puellas et post ab aliis raptas, placuit eruit et eis reddi quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vim illetam constiterit.” M 2. col. 525.

⁶⁸ „Si quis homicidium fecerit, secundum decreta Ancirini concilii peniteat.” ILK 205.

⁶⁹ A Dionysio-Hadriana szövege így hangzik: „Desponsatas puellas, et post ab aliis raptas, placuit erui, et eis reddi quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis illata constiterit.” PL Tom. 67. col. 153–154.

A Pseudo-Isidor szövege pedig: „Desponsatas puellas et post ab aliis raptas, placuit erui et his reddi quibus fuerant antea desponsatae, etiamsi eas a raptoribus florim pudoris amisse constiterit.” HINSCHIUS: *i. m.* 262. (Isidornál ez a XI. kánon!).

A Decretum Burchardi alapján pedig: IX. könyv cap. 38. „Desponsatas puellas, et post ab aliis raptas, placuit erui, et eis reddi, quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis illata constiterit.” PL Tom. 140. col. 821.

magyar zsinaton a Decretum Burchardi Wormatiensis, vagy valamilyen változatának a használata a legvalószínűbb.⁷⁰

LVIII. kánon: „Similiter, si presbiter concubinam habuerit, deponatur.”⁷¹

Bár, amint azt a korábbiakban láthattuk, a magyar kánonok nem tiltják az első házasság utáni szentelést, a megtartóztató élet tekintetében hasonló szigorral járnak el, mint a többi korabeli zsinat. Ez a szigorúság nem új, hiszen már az úgynevezett Apostoli kánonok⁷² (Canonum Apostolorum) között is megtaláljuk (17. kánon), amelynek első ötven kánonját Dionysius Exiguus is átveszi, így a Dionysio-Hadriana gyűjteményben is megtalálható⁷³, de Pseudo-Isidorus gyűjteményébe is bekerül⁷⁴, sőt Luccai Szent Anzelmnél is találkozunk vele.⁷⁵ Závodszy ezt az intézkedést az 1000 körül tartott Poitiers-i Zsinat szövegére vezeti vissza.⁷⁶ Azonban véleményünk szerint, bár a Závodszy által említett hely kétség kívül tartalmi egyezésben van az esztergomi kánonnal, a felhasznált szöveg inkább a magyar kánonhoz korban közelebb álló 1078-as Poitiers-i Zsinatról származik, mely nyilvánvalóan felhasználja az 1000 körüli zsinat szövegét, azonban ennél a kánonnál már szóegyezés is kimutatható az I. Esztergomi Zsinat LVIII. kánonjával, bár a magyar kánonnál komplikáltabb szöveget tartalmaz:

„Ut nullus diaconus, *presbyter*, vel subdiaconus *concubinam habeat*, sed nec aliam foemina, unde mala suspicio habeatur, in una domo secum teneat, et quicumque huiusmodi sacerdotis, sive per pecuniam ordinati, missam scienter auderint, excommunicationi subiacere debeant.”⁷⁷

LXVI. kánon: „Ut omnes archidiaconi breviar(i)um canonum habeant.”⁷⁸

⁷⁰ A kérdés részletes kifejtését vö. SZUROMI SZ.: *Az Ankyrai Zsinat kánonja az első két esztergomi zsinaton.* (megjelenés alatt).

⁷¹ ILK 204.

⁷² Az eredeti változat 85 görög kánont tartalmaz és lényegében a IV. sz.-ban keletkezett. ERDŐ P.: *Az ókeresztény...* 42–43.

⁷³ „Si quis post baptisma secundis fuerit nuptiis copulatus, aut concubinam habuerit, non potest esse episcopus, non presbyter, aut diaconus, aut prorsus ex numero eorum qui ministerio sacro deserviant.” PL 67. Tom. col. 143.

⁷⁴ „Ut bigami non admittantur ad clerum. Si quis post baptisma secundis fuerit nuptiis copulatus aut concubinam habuerit, non potest esse episcopus, non presbyter aut diaconus aut prorsus ex numero eorum qui ministerio sacro deserviant.” HINSCHIUS: *i. m.* 28.

⁷⁵ „Si quis post acceptum sacrum baptismum secundis fuerit nuptiis copulatus aut concubinam habuerit, non potest fieri episcopus nec sacerdos nec diaconus aut prorsus ex numero eorum qui ministerio sacro deserviant.” THANER: *i. m.* 333.

⁷⁶ III. kánon: „Ut nullus presbiter, neque diaconus foemina in sua domo teneat, neque in cellario, neque in secreto loco intromittat propter fornicationem. Nam si facere tentaverit, sciat se omnem gradum perditurum.” M 19. col. 268. vö. ILK 113.

⁷⁷ M 20. col. 499.

⁷⁸ ILK 205.

A kánonjogi irodalom magyarországi elterjedtségéről, illetve használatáról tudósít minket a kánon. Sajnos ebből az időszakból semmilyen információnk sincs a magyarországi kánonjogi könyvvállományról,⁷⁹ így azt sem tudjuk, hogy ez milyen gyűjtemény volt.⁸⁰ Ez a kitétel azonban összevág az I. Celesztin pápa (422–432) egyik levelében foglaltakkal, miszerint semelyik pap sem jogosult arra, hogy a kánonokat ne ismerje.⁸¹ Ezt a levelet megtaláljuk Pseudo-Isidorus-nál is:

„Nulli sacerdoti liceat canones ignorare nec quidquam facere quod patrum possit regulis obviare. Quae enim a nobis res digna servabitur, si decretalium norma constitutorum pro aliquorum libitu licentia populis permissa frangatur?”⁸²

Ugyanezt veszi át az anselmi reform gyűjtemény VII. könyvének 102. kánonjában, leegyszerűsített formában.⁸³ Majd folytatja egy Szent Ágostontól származó kánonnal, melyben meghatározza, hogy egy papnak milyen könyveket szükséges olvasnia:

„Quae ipsis sacerdotibus necessaria sunt ad discendum: i. e. liber sacramentorum, lectionarius, antiphonarius, baptisterium, computus, canon, poenitentialis, psalterium, homeliae per circulum anni dominicis diebus et singulis festivitibus aptae. Ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit, quia valde periculosae evangelicae minae sunt quibus dicitur: si caecus caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt.”⁸⁴

Hozzá kell tennünk, hogy ez a kánon Worms-i Burchardnál is megtalálható, tehát már a reform előtt általánosan ismert volt Európa szerte.⁸⁵ A magyar kánon minden bizonnyal valamilyen kánonjogi kézikönyvre utal, amely a már eddig is többször említett gyűjtemények (Dionysio-Hadriana, Pseudo-Isidoriana, Burchardi Wormatiensis) alapján állhatott.

⁷⁹ Kálmán király járatosságát az egyházi iratokban még II. Orbán pápa is elismerte, ebből Csapodi Csaba azt a következtetést vonja le, hogy Kálmánnak volt egy saját „királyi könyvtára”, amiről azonban szintén semmit sem tudunk. vö. CSAPODI CS.: *A középkori magyarországi könyvtárak története*. In: *Kódexek a középkori Magyarországon*. Bp. 1985. 20.

⁸⁰ BÓNIS GY.: *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog*. Bp. 1972. 21.

⁸¹ I. Celesztin levele Apulia és Calabria püspökeihez. JK 371. (429. júl. 21.).

⁸² I. fejezet. HINSCHIUS: *i. m.* 561.

⁸³ „Quod nulli sacerdotum liceat canones ignorare.

Nulli sacerdotum liceat canones ignorare, nec quicquam facere quod patrum possit regulis obviare.” THANER: *i. m.* 405.

⁸⁴ VII. könyv, 103. kánonja. THANER: *i. m.* 405.

⁸⁵ II. könyv, 2. fejezet. „Quae presbyteri necessario discere et scire debeant.

Quae ipsis sacerdotibus necessaria sint ad discendum, id est: liber sacramentorum, lectionarius, antiphonarius, baptisterium, computus, Canon poenitentialis, Psalterium, Homeliae per circulum anni Dominicis diebus, et singulis festivitibus aptae. Ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit, quia valde periculosae sunt evangelicae minae quibus dicitur: Si caecus ducatum praestet, ambo in foveam cadunt.” PL Tom. 140. col. 625.

LXXII. kánon: „Nullus clericus, nullus comes quemlibet clericum suscipiat ad divinum officium tenendum, nisi per manum sui parochiani episcopi.”⁸⁶

A kánon egyfelől kapcsolódik ahhoz, amit az *incardinatio* kapcsán kifejtettünk,⁸⁷ hiszen csak a „saját egyházmegyéje püspökének keze által” nyerheti el bármely klerikus az adott részegyházhoz való tartozást. Másik oldalról, az Egyház függetlenségének az őrzése is nyilvánvaló a szövegből, mivel az nem enged bele szólást a komeszeknek a klerikusok felvételébe. Ez a megfogalmazás még nem annyira erős, mint a II. Esztergomi Zsinat XI. kánonja, amely leszögezi hogy semelyik laikus sem bírhat egyházi hatalmat, hiszen itt a klerikus mellé állítva találkozzunk a világi főúrral. Azonban ennek ellenére kétségtelenül kiérezhető a világi befolyás kizárására irányuló tendencia, ami megfelel a *Decretales Pseudo-Isidorianae* törekvésének,⁸⁸ illetve a gregoriánus reform szellemének.⁸⁹

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a kánon teljes mértékben összhangban van az Apostoli Kánonokkal, melynek XLI. kánonja kijelenti, hogy az Egyház dolgai feletti hatalmat a püspök bírja, és ezt osztja ki a presbitereknek és a diakónusoknak. A szöveg Pseudo-Isidor tolmácsolásában így hangzik:

„Quod episcopus ecclesiasticarum rerum pro dispensatione pauperum habeat potestatem. Praecipimus ut in potestate sua episcopus ecclesiae res habeat; si enim animae hominum praeciosae illi sunt creditae, multo magis oportet eum curam pecuniarum gerere, ita ut potestate eius indigentibus omnia dispensentur per presbyteros et diaconos et cum timore omnique sollicitudine ministrentur. Ex iis autem quae indiget (si tamen indiget) ad suas necessitates et ad peregrinorum fratrum usus ipse percipiat, ut nihil eis possit omnino deesse. Lex enim dei praecipit ut qui altari deserviunt, de altari pascantur, quia nec miles stipendiis propriis contra hostes arma sustulit.”⁹⁰

Ebből az is nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy miért csak a püspök keze által nyerhet felvételt a klerikus egy adott egyházba, hiszen a részegyház püspöke, aki elsődlegesen részesül az apostoli küldetésben a részegyházra nézve.⁹¹

II. Az átmeneti időszak

Átmeneti időszaknak nevezzük azt tizenkét évet, amely az I. és II. Esztergomi Zsinat között eltelt. Több egyházfegyelmi változásnak a gyökerét erre az időszakra szokás tenni, hiszen amint azt látni fogjuk, a II. Esztergomi Zsinat mind

⁸⁶ ILK 206.

⁸⁷ 2. pont, a XVIII. kánon.

⁸⁸ Vö. ERDŐ P.: *Az egyházjog*... 124.

⁸⁹ SZUROMI SZ.: *A püspökökre*... 190.

⁹⁰ XLI. kánon. HINSCHIUS: *i. m.* 30. A Dinysio-Hadriana szövege ezzel megegyezik. PL Tom. 67. col. 146.

⁹¹ Amint ezt már az ókeresztény kor legjelentősebb szerzői (vö. Római Szent Kelemen, Antióchiai Szent Ignác, Szent Cyprianus etc.) megfogalmazták. vö. ERDŐ P.: *Az egyházjog teológiája*. Bp. 1995. 105–109. (Egyház és Jog 2.)

a celibátus, mind a válás tekintetében lényegesen módosítja az I. Esztergomi Zsinat határozatait, illetve kimondja, hogy egyházi hatalommal egyetlen laikus sem rendelkezhet.

A Kálmán korával foglalkozó történészek szinte egyöntetűen állítják: Ekkor következett be az a gyökeres fordulat Magyarország és a Szentszék kapcsolatában, amelynek eredményeként Kálmán király küldöttei útján 1106. október 22-én Guastallában lemondott az investitúráról.⁹² Ennek hatására lényeges változás áll be a magyarországi egyházfegyelmi felfogásban és a gregoriánus eszmék meghonosodásában.

Az 1106-os Guastallai Zsinat kiemelt tárgya az investitúra kérdése volt, amint az a zsinat szövegéből egyértelműen kitűnik:

„Ut ecclesiam investiturae a laicis nullo modo fiant. Iamdiu a pravis hominibus, tam clericis, quam laicis catholica est ecclesia conculcata: unde plura temporibus nostris schismata et haereses emerunt. Nunc autem per Dei gratiam, huius nequitatae deficientibus auctoribus, in ingenuam libertatem resurgit. Unde providendum est, ut honum schismatum causae penitus abscondantur. Patrum ergo nostrorum constitutionibus consentientes, ecclesiarum investituras a laicis fieri omnimodo prohibemus. Si quis autem huius decreti temerator extiterit tanquam maternae incuriae reus, clericus quidem ab eiusdem dignitatis consortio repellatur, laicus vero ab ecclesiae liminibus arceatur.”⁹³

A szövegek között megtaláljuk magát a királyi lemondó nyilatkozatot is:

„Episcoporum, quam fecit rex Hungariae ad mandatum Papae. Denunciamus vobis, Pater venerande; nos legi divinae subditos, ac secundum eam vobis servire paratos; unde et investituram Episcoporum hactenus a maioribus habitam, iuxta admonitionem vestram, dimisimus, et si quem in electione huiusmodi minus canonicè retractatum est, de caetero, Deo volente, cavebimus.”⁹⁴

Az idézetben olvasottak egyértelműen kinyilvánítják: „...a püspökök investitúrájával... felhagytunk...”. A kérdés csupán az, hogy valóban megtörtént-e ez a lemondás. Illetve, ha igen, akkor vajon mindez a Guastallai Zsinaton történt? Egyáltalán biztos, hogy a lemondó nyilatkozatot Kálmán király teszi? Ezek a kérdések nem pusztán költőiek, hiszen 1943-ban született egy tanulmány

⁹² BANGHA B. (szerk.): *Katolikus Lexikon*. Bp. 1931–1933. Tom. I. 367. KMTL 240. JEDIN, H.: *Handbuch der Kirchengeschichte*. Freiburg–Basel–Wien. 1985.² Tom. III/1. 461. PAULER GY.: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. Bp. 1899. Tom. I. 190.. FRAKNÓI V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal*. Bp. 1901. Tom. I. 31. KRISTÓ GY.: *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig)*. Szeged, 1993. 151. MAKK F.: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged. 1993. 131., Uő.: *Megjegyzések Kálmán külpolitikájához*. = AUSZH (67.) 1980. 21–31. különösen 23.

⁹³ M 20. col. 1210–1211.

⁹⁴ M 20. col. 1211–1212. GOMBOS A.: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*. Bp. 1937–1938. Tom. III. 2037, 4368-as szám. fordítása vö. NAGY G. (szerk.): *Magyar középkor*. Bp. 1995. 125–126.

Petruch Antal tollából, aki pontosan ezekre a kérdésekre kereste a választ, és meglepő eredményre jutott.⁹⁵ Véleménye szerint Kálmán egyáltalán nem mondott le az investitúra jogról, sőt az is kérdéses, hogy a fent idézett nyilatkozat a Guastallai Zsinaton szövegeződött meg. Petruch különösen furcsálja, hogy az állítólagos lemondásnak semmilyen visszhangja nincs az egykorú külföldi forrásokban, és hivatkozik Ekkehardus aurai apátra, aki részt vett ugyan a zsinaton, és annak eseményeiről be is számol,⁹⁶ de egy szóval sem említi a magyar király lemondását.⁹⁷ Ezek után rátér a zsinat szövegét tartalmazó kéziratok vizsgálatára, amelyből tizennégy ismeretes. Megállapítja, hogy ezek a források mind visszavezethetőek Boso Cardinalis (†kb. 1178.): Vita Paschalis II. című művére, ami a XIII. századi Codex Riccardinus 228-ban maradt fenn és pápai registrumra megy vissza.⁹⁸ Ez azonban nem tartalmazza sem a zsinat helyét, sem a magyar király nevét, és 1115-re teszi a lemondást. Csak a XV. századból származó kézirat ismeri a magyar király nevét, de az sem Kálmánról tud, hanem Róbertről.⁹⁹ A tévedés kialakulása, szerinte Martene-Durand: *Thesaurus novus anecdotum* című művére nyúlik vissza, amelyet a magyar történészek többségében átvettek. A félreértés abból fakadt, hogy a XIII. századi kézirat először hozza az 1106-os Guastallai Zsinat szövegét, majd II. Paszkál pápa német püspökökhöz intézett levelét (keltezés nélkül), utána következik a magyar király lemondó nyilatkozata (megint csak dátum nélkül), végül pedig tudósít V. Henriknek a pápai privilégiumtól való megfosztásáról (ami az 1112-es Lateráni Zsinaton történt).¹⁰⁰ A kódex másolója¹⁰¹ nem tett egyebet Petruch szerint, mint a keltezés hiánya miatt a nyilatkozatot az előtte lévő Guastallai Zsinat szövegéhez csatolta, ezt vette át Martene-Durand és nyomában a magyar történészek. Petruch mindebből levonja a végkövetkeztetést: „...nincs semmi tudományos alapja annak, hogy Kálmán királyunk az 1106. évi guastallai zsinaton mondott le az investitúráról.”¹⁰² Végezetül megállapítja; mivel Kálmán a megerősítés jogát a horvát–dalmát területen is bizonyíthatóan tovább gyakorolja,¹⁰³ így valószínű, hogy Kálmán egyáltalán nem mondott le az investitúra jogról, ha valaki ezt megtette, az II. István volt.¹⁰⁴

Petruch Antal érvelése világos és meggyőző, ezért is meglepő, hogy tanulmányára nem született reflexió, illetve még utalást sem találunk rá a Kálmán

⁹⁵ PETRUCH A.: *Lemondott-e Kálmán királyunk a Guastallai Zsinaton az investitúráról.* = Theologia (10.) 1943. 321–334.

⁹⁶ *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores.* Tom. VI. 241–242.

⁹⁷ PETRUCH: *i. m.* 323.

⁹⁸ Uo. 324–329.

⁹⁹ Uo. 329.

¹⁰⁰ Uo. 331–332.

¹⁰¹ Nicolaus Roselli (+1362)

¹⁰² PETRUCH: *i. m.* 332.

¹⁰³ 1108. Trau, 1111. Zára, 1114. Spoleto.

¹⁰⁴ PETRUCH: *i. m.* 332–334.

királlyal foglalkozó irodalomban, kivéve a Korai Magyar Történeti Lexikont.¹⁰⁵ Érveikhez hozzá kell tennünk, hogy valóban nagyon meglepő az a mély hallgatás, ami Kálmán lemondását körüllegi, pedig az adott történelmi helyzetben egy ilyen mérvű támogatás nagyon is jól jött volna a pápának,¹⁰⁶ így egyszerűen érthetetlen, hogy miért nem használta fel hivatkozási alapként. Az, hogy erről semmi említés nem történik azt erősíti, hogy a lemondás 1106-ban meg sem történt.¹⁰⁷ Makk Ferenc elmélete, miszerint a guastallai nyilatkozattal sikerül a pápa ellenállását leszerelni a dalmát hódításokkal kapcsolatban,¹⁰⁸ jó hipotézisnek bizonyulhat, már amennyiben a lemondást lehetne bizonyítani. Az mindenesetre tény, hogy a magyar uralkodók rendületlenül gyakorolják az investitúrát, nem utolsósorban a szentistváni privilégiumokra való hivatkozással, a magyar királyi kegyúri jog címén.¹⁰⁹

A fentiek alapján elfogadjuk Petruch okfejtését, és ezzel együtt állítjuk, hogy a II. Esztergomi Zsinat újabb reformkánonjai mögött (még a XI. kánon mögött sem)¹¹⁰ nem a guastallai lemondást kell keresnünk, hanem valami más indító okot.

Ha megvizsgáljuk a VII. Gergely megválasztását követő zsinatokat, látni fogjuk, hogy azokon a zsinatokon, ahol pápai legátusok is jelen vannak, egy az egyben a gregoriánus reformok kerülnek elfogadásra. Mennyiben alkalmazhatjuk ezt Magyarországra? A kérdés az, hogy tartózkodott-e Magyarország területén pápai legátus ebben az időszakban, és ha igen mikor.

1103-ban érkezett Magyarországra a pápa küldötteként Ágoston bíboros, aki-ről csak azt tudjuk, hogy egy peres ügyben hozott ítéletet.¹¹¹ A fontosabb személy azonban Kúnó legátus, aki 1112-ben (!) nálunk időzött, részt vett az Esztergomi Zsinaton, és kihirdette az egyházi átkot V. Henrikkel szemben.¹¹²

Ez hát a magyarázata a gergelyi reformok teljes mértékben való elfogadásának, és nem Kálmán király állásfoglalása II. Paszkál mellett.

¹⁰⁵ KMTL 240. Itt viszont teljesen érthetetlen, hogy miért szerepel egyedüli irodalomként a „Guastallai Zsinat” szócikk végén, hiszen a szócikk pont az ellenkezőjét állítja, mint Petruch, tehát azt, hogy Kálmán lemondott a Guastallai Zsinaton.

¹⁰⁶ Hiszen ekkor V. Henrikkel (1106–1125) szemben kellett szövetséget találnia. A már említett Paszkál féle 1111-es kompromisszumos javaslat nagy felháborodást keltett a német területen, mire V. Henrik a pápát elfogatta, ezek után a pápa kénytelen volt beleegyezni az investitúra engedélyezésébe. vö. JEDIN, H.: *History...* 717–718.

¹⁰⁷ A külföldi szakirodalom sem teljesen egységes, hiszen FRANZEN, A.–BAUMER, R.: *Papst-Geschichte*. Freiburg–Basel–Wien, 1974. bár említést tesz a Guastallai Zsinatról II. Paszkál pápa alatt, kitér az investitúráról hozott állásfoglalásra, de nem beszél Kálmán, magyar király lemondó nyilatkozatáról (162.). Jedin egyháztörténelmi kézikönyvének az 1993-as angolnyelvű fordítása sem említi meg (722.), holott a német változat (1985.) tartalmazza Deér Józsefre hivatkozva (461.)

¹⁰⁸ MAKK F.: *Megjegyzések...* 27.

¹⁰⁹ ADRIÁNYI G.: *A magyar...* 78–79.

¹¹⁰ „Ut nullus laicus ecclesie potestatem habeat.” ILK 208.

¹¹¹ FRAKNÓI: *i. m.* Tom. I. 361/83-as jegyzet.

¹¹² Uo. I. 31., BALICS L.: *A római katolikus egyház története Magyarországon*. Bp. 1888.

III. A II. Esztergomi Zsinat

A II. Esztergomi Zsinatot 1112-ben tartották, ez a keltezés általánosan elfogadott a kutatók között. A zsinat továbbra is a gergelyi reformintézkedéseket foglalta törvénybe. Ennek megfogalmazásában radikálisabban járt el, mint a korábbi esztergomi zsinat, aminek kiváltója, mint azt az előző pontban láttuk, véleményünk szerint, Kúnó pápai legátus részvétele a zsinaton. Három területen hozott lényeges és szigorúbb szabályokat: a házasság, a celibátus és a világiak egyházi hatalma kérdésében.

1. A házasságkötéssel kapcsolatos intézkedések:

IV. kánon: „Ut si qua mulier a viro suo fugerit, reddatur ei, et quociens fugerit, restitatur ei, quia scriptum est, quod deus coniunxit, homo non separat.”¹¹³

További fontos rendelkezést találunk a házassággal kapcsolatban a XVI. kánonban:

„Placuit sancte synodo, ut omnis coniungalis desponsacio in conspectu ecclesiae, presente sacerdote, coram ydoneis testibus, aliquo signo subarracionis ex consensu utriusque fieret, aliter non coniugium, sed opus fornicarum reputetur.”¹¹⁴

Azoknak az újránházassági lehetőségeknek, melyek indokát kellőképpen nem tudtuk bizonyítani az I. Esztergomi Zsinat kapcsán, egy évtized múltán nyomát sem találjuk a zsinati kánonok között, ellenben megtaláljuk az Egyház hagyományos álláspontját a házasság terén, azaz: „Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza.” A házasság tehát felbonthatatlan, és azt, hogy ez a felbonthatatlan házasság érvényes legyen, szabályozza a XVI. kánon, amikor kimondja, hogy az Egyház színe előtt, pap jelenlétében, a felek egyetértésével és az eljegyzés valamilyen jelével kell azt megkötni. A kánon az érvényességhez teszi szükségessé ezeket a kritériumokat, hiszen amennyiben nem így köttetik, úgy az együttélést fornicationak nyilvánítja. Ez a szabály annyira új, hogy még hasonlót sem találunk a külföldi zsinati kánonok között, de a joggyűjteményekben sem. A kánon úttörő voltát bizonyítja, hogy a házasság formájának szabályozását teljesen csak a Trienti Zsinat végzi el 1563-ban,¹¹⁵ addig a megkereszteltek által mind a nyilvános formában kötött, mind pedig a clandestin házasságok egyházi elismertséggel rendelkeznek.

¹¹³ ILK 207.

¹¹⁴ ILK 208.

¹¹⁵ Természetesen még pusztán a törvényi szabályozás nem változtattja meg a meggyökeresedett gyakorlatot, így azt azért messze nem állítjuk, hogy a házasságok területén a helyzet jobb lett volna Magyarországon, mint általában Európában, azt azonban igen, hogy nem volt rosszabb. Az is tény, hogy a Trienti Zsinat határozatai ellenére Magyarországon utána is megmaradtak a clandestin házasságkötések.

2. A celibátussal kapcsolatos rendelkezések:

IX. kánon: „Ut nullus episcoporum aliquem promoveat clericorum ad diaconatum vel ultra, nisi prius continenciam voverit, et si uxorem habuerit, ex eius fiat consensu idem promittentis.”¹¹⁶

Ehhez kapcsolódik még a

X. kánon: „Ut nullus coniugatus presbiter aut diaconus altari deserviat, nisi prius uxori concedenti et continenciam voventi locum separatum, et necessaria vite temporalis provideat, et secundum apostolum habens, quasi non habentem se esse intelligat.”¹¹⁷

És a

XII. kánon: „Si presbiter altari deserviens concubinam habuerit, illa auferatur, ipse vero iuxta preceptum episcopi fructu peracto penitencie ad ministrandum altari restituatur ecclesie.”¹¹⁸

Ezek a kánonok már a celibátust tekintik mércének, és szövegükben is tükrözik a gregoriánus reformzsinatok szóhasználatát, ezek közül a Závodszyk az 1089-es Melfii és 1099-es Római Zsinatot emelte ki, amelyek a legnagyobb hatást gyakorolták a magyar zsinati kánonokra.¹¹⁹ Természetesen pont a korábbi gyakorlat miatt szükséges köztes intézkedéseket is hozni a már felszentelt, de házas klerikusokra, ilyen esetben ugyanúgy megtartóztatást kell fogadniuk, kikérvén a feleség beleegyezését. A szabályozás körültekintőségét jellemzi, hogy ebben az esetben a klerikus köteles gondoskodni a feleségéről. Végül itt is találunk rendelkezést az ágyast tartó papok ellen.¹²⁰

A fentiekből kitűnik, hogy Magyarországon törvényi szinten 1112-től beszélhetünk a gregoriánus értelemben vett celibátusról. Ezt figyelembe véve

¹¹⁶ ILK 208.

¹¹⁷ Uo. 208.

¹¹⁸ Uo. 208.

¹¹⁹ ILK 122. vö. „Ut unica domini nostri sponsa sine macula et vuga permaneat, sacrorum canonum instituta renovantes praecipimus, ut a subdiaconatus tempore nulli liceat carnale commercium exercere: quod qui deprehensus fuerit, ordinis sui periculum sustinebit.” 1099-es Római Zsinat XIII. kánon. M 20. col. 963. vö. 1089-es Melfii Zsinat II. kánon. M 20. col. 723. et: „Nemo praetera ad sacrum ordinem permittatur accedere, nisi aut virgo, aut probatae sit castitatis, et qui usque ad subdiaconatum unicam et virginem uxorem habuerit.” Római Zsinat XIV. kánon. M 20. col. 963. szószerint átveszi a Melfii Zsinat III. kánonját. M 20. col. 723. Az 1102-es Londoni Zsinat leszögezi: IV. kánon. „Ut nullus archidiaconus, presbyter, diaconus, canonicus, uxorem ducat, aut ductum retineat. Subdiaconus vero quilibet qui canonicus non est, si post professionem castitatis, uxorem duxerit, eadem regula constringatur.” M 20. col. 1151.

¹²⁰ Érdemes összevetni az 1107-es Troyes-i Zsinat IV. kánonjával, mely így intézkedik: „De uxoris, sacerdotibus sive concubinariis, nisi cessaverint; aut ab altari moveantur, simul et de choro segregentur, praecipiendo mandamus. Quod si nec tunc cessaverunt, procul a liminibus ecclesiae arceantur, nec ipsa laicali communione fruantur. Idem quoque de diaconibus statuimus.” M 20. col. 1223–1224.

Kristó Gyula érdekes és megfontolandó következtetésre jutott Szent Imre legendájának vizsgálata kapcsán.¹²¹ Megállapítása szerint a legenda legfőbb mondanivalója a celibátus erénye.¹²² A legenda a XII. század közepén keletkezett, így nyilvánvaló, hogy az akkor már általánosan elfogadott szüzesség elsődleges erényként kerül be a szövegbe. Ezt azonban nem mondhatjuk el Imre szenttéavatásakor (1083). Így tehát, Kristó szerint, nem lehet a szüzesség az elsődleges indítók Imre szenttéavatásában, inkább csak később, a legenda lejegyzésekor, az akkor már diadalra jutó celibátus hatásaként kerülhetett előtérbe.¹²³ Ezt bizonyítandó hivatozik a Hartvik Legendára, ami nem említi a szüzesség erényét.¹²⁴

A gondolatmenet azért is érdekes, mivel a Hartvik Legenda 1100 körüli keltezése melletti érvként is felfogható, bár meg kell jegyeznünk, hogy a celibátus Egyházban betöltött értékének tisztán a gregoriánus reformra való visszavezetése nem felel meg sem a nyugati sem pedig a keleti az egyházi hagyománynak, az viszont tény, hogy Nyugaton a gregorianizmus kiemelt hangsúlyt ad neki.

3. A világi hatalom befolyása:

XI. kánon: „Ut nullus laicus ecclesie potestatem habeat.”¹²⁵

Elérkeztünk a II. Esztergomi Zsinat utolsó vizsgált kánonjához, amelyet már eddig is sokszor idéztünk. Ebben a kánonban csapódik le leginkább az investitúra harc, hiszen a világi hatalom befolyása ellen lép fel. Petruch Antal ezzel kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedik, hogy a törvény itt nem vonatkozik a királyra, hiszen a zsinat nem szokott törvényt adni az uralkodónak, legfeljebb felkéri, amint ezt az I. Esztergomi Zsinatnál látjuk¹²⁶: „Inprimis interpellandus est rex.”¹²⁷

¹²¹ KRISTÓ GY.: *Az Árpád-dinasztia...* 365–366.

¹²² Uo. 365. vö. „Contigit autem, ut dum nocte quadam orationis causa secreto, uno totum contentus famulo, vetustissimam et antiquissimam, que in Besprimiensi civitate ad honorem pretiosissimi Christi Georgii fabricata est, intaret ecclesiam, ibique orationi vacando, quid acceptabilis offeret deo, penes se retractaret, subito lumen cum ingenti claritate totum ecclesie circumfulsit edificium, in quo vox divina in supernis sic insonuit: „*Preclara est virginitas, virginitatem mentis et corporis a te exigo. Hanc offer, in hoc persta proposito.*” Ille autem non in se presumens, sed ad gratiam, tamquam ad veram medicinam, confugiens ait: „*Domine deus, universitatis inspector et humane inbecillitatis adiutor, qui aufers spiritum principum, qui terribilis es apud reges terre, beneplacitum tuum in me perface, et noxios motus, qui contra animam militant rore tue miserecordie extingue.*” Itaque beatus Henricus eadem hora in verbo divine consolationis confortatus, secretum hoc apud se conservabat...” SZENTPÉTERY E.: *Scriptores...* II. 453–454.

¹²³ KRISTÓ GY.: *Az Árpád-dinasztia...* 365.

¹²⁴ Uo. 366.

¹²⁵ ILK 208.

¹²⁶ PETRUCH: *i. m.* 333.

¹²⁷ ILK 197.

Szerinte ez a kitétel nem más, mint a Szent István első törvénykönyvében foglaltak megismétlése.¹²⁸

Azonban véleményünk szerint, itt egyszerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a történelmi helyzetet, melyben az adott kánon megfogalmazást nyert. Ebben a kontextusban igenis jogosult az investitúrával szemben való állásfoglalásként értelmezni a kánont. Az más kérdés, hogy ez a rendelkezés mennyiben akadályozta, vagy egyáltalán akadályozta-e Kálmánt és utódait az egyházi hivatalok betöltésében. Amint azt az előző téma vázolója során láttuk, egyáltalán nem akadályozta, de pusztán ebből még nem következhet a törvény gregoriánus voltának kétségbe vonása. A kánon létrejöttének okát mi elsősorban a pápai legátus jelenlétében és befolyásában látjuk, nem pedig Kálmán király hirtelen jött lojalitásában az investitúrával kapcsolatban, hiszen tudjuk, hogy Kálmán reformzsiántai ellenére erősen korlátozta Magyarországon a Szentszék joghatóságát.¹²⁹

IV. A III. Esztergomi Zsinat

I. III. István uralkodása alatt (1161–1172) 1169-ben Esztergomban Bánffy Lukács érsek vezetésével zsinat ült össze, melyen részt vett III. Sándor pápa bíboros legátusa, és amelynek eredményeként létrejött a megállapodás a Római Szentszék és a Magyar Királyság között.¹³⁰ A létrejött megállapodásban nagy szerepet játszott mind az esztergomi érsek,¹³¹ mind a pápai legátus tevékenysége.¹³² A zsinat lehetőségi feltételei között nemcsak a politikai helyzetben 1167-ben beállt változást kell megemlíteni,¹³³ hanem a magyar felső klérus műveltségében bekövetkező változást is. A külföldi egyetemjárás elősegítette a kiforrott gregorianizmus, illetve a *Decretum Gratiani* ismeretét. Igaz ugyan, hogy rendszeres nagyszámú egyetemjárásról IV. Béla uralkodásának idejétől beszél-

¹²⁸ II. törvény: „De potestate episcoporum super res ecclesiasticas, eorumque conveniencia cum laicis. Volumus, ut eiscopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, reger et gubernare atque dispensare secundum canonicam auctoritatem. Volumus ut et laici in eorum ministerio obedient episcopis ad regendas ecclesias, viduas et orphanos defensandos et ut obedientes sint ad eorum christianitatem servandam. Consencientesque sint comites et iudices presulibus suis ad iusticias faciendas iuxta precepta legis divine. Et nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium, neque periurium aut per premium lex iusta in aliquo depravetur.” ILK 143.

¹²⁹ FRAKNÓI: *l. m.* Tom. I. 30.

¹³⁰ A zsinat szövegének kiadása: PÉTERFFY, C.: *Sacra concilia ecclesiae Romano Catholicae in regno Hungariae celebrata*. Pozsony, 1742. Tom. I. 62. vö. M 22. cols. 35–36.

¹³¹ Vö. KMTL 417., 420. SUGÁR I.: *Az egri püspökök története*. Bp. 1984. 47–51.

¹³² KMTL 441.

¹³³ SZUROMI SZ.: *III. István kiegyezése a Római Szentszékkel (A XII. századi pápai egyházpolitika tükrében)* (Licenciátusi dolgozat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán), Bp. 1998. 32–35.

hetünk,¹³⁴ azonban már korábról ismereteseek Párizsban végzett magyar főpapok,¹³⁵ elég ha Lukács esztergomi érsekre gondolunk, vagy a később király kancellári méltóságra jutott Adorján klerikusra,¹³⁶ de az esztergomi káptalanból említhetjük Adorján és Bethlen prépostokat is.¹³⁷ Ez az új műveltség nagyban megalapozta azoknak az intézkedéseknek az elfogadását, amelyeknek betartását sürgette Róma.

A Magyarországra küldött pápai legátus személyének meghatározása nehézségekbe ütközik. Már a nevével kapcsolatban is problémák merülnek fel, hiszen Fraknói Vilmos Albert bíbornokról beszél,¹³⁸ Félegyházi Morai Albertet említi,¹³⁹ és szintén az ő nevével találkozunk Knauznál¹⁴⁰, Endlichernél¹⁴¹ és Karácsonyinál.¹⁴² Ellenben Makk Ferenc Manfréd legátusról, praenestei püspökről beszél.¹⁴³ A probléma könnyen feloldható, hiszen nem egy, hanem két személyről van szó. Morai Albert 1165–1167-ben Dalmácia területén tartózkodó pápai legátus, akit a spalatói széküresedéskor megválasztottak érsekké, ám III. Sándor pápa érvénytelenítette a választást.¹⁴⁴ Viszont számunkra Manfréd személye a fontos. Gams monumentális művében¹⁴⁵ egy helyen található meg „Manfréd” bíboros neve, aki Gams tanúsága szerint 1177. III. 9-én nyeri el a palestrinai (Praeneste) suburbikarius püspöki címet.¹⁴⁶

Másik megközelítési lehetőség a pápák levelei végén található aláíráslisták szemügyre vétele. 1144-től, II. Lucius pápa levelétől¹⁴⁷ kezdve többször találkozunk „Manfredus presbyter cardinalis” nevével az aláírók között. Ám ő nem lehet azonos a magyar történelemben szereplő Manfréd bíborossal, hiszen a

¹³⁴ KÖRMENDY K.: *Literátusok, magiszterek, doktorok az Esztergomi Káptalanban*. In: FÜGEDI E. (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Bp. 1986. 176–202. jegyzetek 340–347. különösen 186.

¹³⁵ GÁBRIEL A.: *Magyarországi Sándor mester, a középkori Sorbonne tanára*. = *Egyetemes Philológiai Közöny* (64.) 1941. 22–40. Uő.: *Les écoles de la Cathédrale de Notre-Dame et la commencement de l'Université de Paris*. = *Revue d'histoire de l'Eglise de France* (50.) 1964. 73–98.

¹³⁶ KUMOROVITZ B.: *A magyar pecséthasználat története a középkorban*. Bp. 1993.² 50.

¹³⁷ KÖRMENDY: *i. m.* 186.

¹³⁸ FRAKNÓI: *i. m.* Tom. I. 32.

¹³⁹ FÉLEGYHÁZI J.: *A középkor egyháza*. (BANGHA B.–IJAS A. (ed.): *A keresztény egyház története*. IV.) Bp. 1939. 116.

¹⁴⁰ KNAUZ N.: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. Strigonii, 1874. Tom. I. 115.

¹⁴¹ ENDLICHER: *Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana*. Sangalli, 1849. 382–384.

¹⁴² KARÁCSONYI J.: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Nagyváradi, 1915.² 61.

¹⁴³ MAKK F.: *Magyar...* 173. és KMTL 441.

¹⁴⁴ SZOVÁK K.: *Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században*. In: ZOMBORI I. (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Bp. 1996. 21–46. különösen 36.

¹⁴⁵ GAMS, B. P.: *Series episcoporum ecclesiae catholicae*. Ratisbonae, 1873–1886 (repr. Graz 1957).

¹⁴⁶ Uo. 17.

¹⁴⁷ M 21. cols. 621–622.

zsinat szövegében egyértelműen diakónus kardinálisról van szó.¹⁴⁸ A titulus sem egyezik,¹⁴⁹ arról nem is beszélve, hogy túlságosan nagy az időbeli távolság 1144 és 1169, 1171, különösen 1177 között, bár még IV. Adorján pápa (1154–1159) uralkodása alatt is fellelhető az aláírása.¹⁵⁰

Következő lehetőség, III. Sándor pápa epistolariumának a megvizsgálása. Ebben a savigni szerzetesház számára 1163. március 10-én adott pápai privilegium aláíráslistájában fordul elő először Manfréd neve, méghozzá „Ego Manfredus diac. card. S. Georgii ad Velum aureum” formában.¹⁵¹ Ezt az aláírást meg lehet találni később egy sor aláíráslistában.¹⁵²

¹⁴⁸ „...cuius etiam opera, missio in Hungariam M. Diacono Cardinale Legato...” PÉTERFFY, C.: *Sacra concilia ecclesiae Romano Catholicae in regno Hungariae celebrata*. Pozsony, 1742. Tom. I. 62.

¹⁴⁹ Az aláíráslistákon „titulo S. Savinae” szerepel, míg a Magyarországra érkező legátus a „Praeneste” titulust viseli. vö. KMTL 417.

¹⁵⁰ M 21. cols. 824., 825.

¹⁵¹ PL Tom. 200. col. 201.

¹⁵² A Privilegium pro monasterio Sanctae Mariae Retortensi (1163. március 10. Uo. col. 203.), a S. Germani a Pratis bazilika dedikáló levél (1163. április 21. Uo. col. 209.), a Privilegium pro ecclesia Gerberodensi (1163. április 25. Uo. col. 217.), a Privilegium pro ecclesia S. Petri Duacensi (1163. április 29. Uo. col. 219.), a Privilegium pro monasterio S. Salvii Florentini (1163. június 5. Uo. col. 230.), az Enumerata singillatim Ecclesiae Burgensis praediis (1163. július 23. Uo. col. 254.), a Privilegium pro monasterio S. Mariae de Eleemosyna (1163. július 26. uo. col. 256.), a Privilegium pro monasterio S. Mariae Montis-Rami (1163. október 1. Uo. col. 268.), a Monasterii Vallis-Richeriae protectionem suscipit, bonaque ac privilegia confirmat (1164. június 5. Uo. col. 297.), a Theobaldo priori et fratribus ecclesiae S. Martini de Campis addicit ecclesiam (1164. december 13. Uo. col. 320.), a Bulla pro S. Cruce Burdegalensi (1165. február 4. Uo. col. 342.), a Privilegium pro monasterio Rupensi (1165. február 8. Uo. col. 346.), az Exemptionem et bona temporalia monasterii S. Walarici confirmat (1165. április 17. Uo. col. 353.), a Privilegium pro monasterio Rigmiavensis (1165. május 12. Uo. col. 359.), a Privilegium pro monasterio Bonimontis dioecesis Genevensis (1165. május 12. Uo. col. 361.), az Ecclesiae S. Marci Venetae possessiones confirmat (1165. május 13. uo. col. 363.), a Bulla pro coenibio S. Satyri (1165. május 17. Uo. col. 367.), a Bulla pro monasterio Mauziacensi (1165. június 15. Uo. col. 380.), a Monasterium S. Danielis Venetiarum sub protectione B. Petri recipit (1165. július 27. Uo. col. 389.), a Monasterium S. Joannis Piscariense tuendum suscipit (1166. március 18. Uo. co. 411.), a Possessiones monasterii Sancti Savini Tarbiensis confirmat (1167. március 17. Uo. col. 452.), az Ecclesiae Mutinensis immunitates et privilegia confirmat (1167. május 4. uo. col. 454.), a Privilegium pro monasterio S. Sylvestri de Nonantula (1168. június 9. Uo. col. 493.), a Monasterii Nonantulani libertatem confirmat (1168. június 9. Uo. col. 494.), a Privilegium pro Joanne Catanensi episcopo (1168. július 26. Uo. col. 497.), a Monasterii SS. Felicis et Fortunati Vicentina bona et privilegia confirmat (1168. szeptember 12. Uo. col. 501.), a Privilegium pro monasterio S. Reparatae Marradino (1168. november 9. Uo. col. 502.), Privilegium pro Ecclesia Bononiensi (1169. május. Uo. col. 606.), a Gulae episcopo Bergomati ecclesiam S. Mariae de Turre in suere (1169. november 4. Uo. col. 607.), és a Privilegium pro ecclesia S. Vincenti Bergomate (1169. november 11. Uo. col. 611.) szövegének aláíráslistájában.

A felsoroltakon kívül találkozunk még egy privilégium levéllel, amely a S. Joannis Reomaensis monasztériumnak íródott, és ahol Manfréd neve „diaconus cardin. Sancti Georgii in Velabro”-ként¹⁵³ szerepel.¹⁵⁴ Ezt a titulust mi az előbb felsorolt 31 levélben található titulussal azonosítjuk, számunkra viszont a legjelentősebb, hiszen Waldmüller ezt a titulust említi Manfréd kardinális neve mellett az 1169-es III. Esztergomi Zsinat kapcsán.¹⁵⁵ A fentieket figyelembe véve mi a Waldmüller által említett titulust, illetve a jónéhányszor előforduló „ad velum aureum” titulust fogadjuk el a legátus címének, és noha a magyar történetírás, amennyiben Manfréd legátusról beszél, mindig a „Praeneste” titulust említi, mégis az 1169-es magyar zsinaton szerintünk ezzel a másik titulussal bíró legátusnak kellett szerepelnie. Hiszen a dokumentumok tanúsága szerint ilyen titulussal bíró Manfréd nevű legátus csak az 1170-es évek második felétől létezik, és 1173-ig csak a felsorolt levelek aláírálistáján szereplő diakónus kardinálissal találkozunk.¹⁵⁶ Ebből kifolyólag azt állítjuk, hogy az a diakónus kardinális, aki 1169-ben Manfréd néven Magyarországon tartózkodott és a III. Esztergomi Zsinaton „M. Diaconi Cardinalis”-ként szerepelt, a S. Georgii ad Velum Aureum titulust viselte, nem pedig a praenestei suburbicarius címet.

2. A létrejött megállapodás szövegét vizsgáló kutatók két csoportba sorolhatók.¹⁵⁷ Az egyik felfogás szerint a vélemények megoszlanak magáról a megállapodásról, de a konkrét szöveget nem tartják hitelesnek, mivel az a kuriális oklevélkiállításra jellemző jellegzetességeket¹⁵⁸ hordozza. Ebbe a csoportba sorolható Győry János, aki következetesen elutasít minden érvet az oklevél hitelessége mellett.¹⁵⁹ De ezt a véleményt osztja Győrffy György is,

¹⁵³ Velabrum Róma egyik városrésze, az Aventinus és a Tiberis között, ahol a Szent György nevű viselő templom még ma is áll. A terület a *velum szóról* kapta a nevét, mivel eredetileg vásártér volt, ahol az árusok kifeszített ponyvák alatt árultak vő. FINÁLY H.: *A latin nyelv szótára*. Bp. 1884. (repr. 1991). col. 2079. FORCELLINI, A. (ed.): *Totius latinitatis Lexicon*. Toms. I–VI. Prati, 1858–1875. Tom. VI. 264.

¹⁵⁴ 1164. október 30. PL. Tom. 200. col. 317.

¹⁵⁵ WALDMÜLLER, L.: *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn*. Paderborn–München–Wien–Zürich, 1987. (BRANDMÜLLER, W. (ed.): *Konziliengeschichte*), 168–169.

¹⁵⁶ 1173-tól találkozhatunk a Privilegium pro ecclesia B. Thomae Teatina levél aláírálistájától Manfréddelel, mint presbiter cardinalis S. Caeciliae. PL Tom. 200. col. 918. Amennyiben a két Manfréd ugyanaz a személy (ami valószínű, hiszen ettől a levélről kezdve nem találkozunk Manfréd diac. card. névével), akkor még az az állítás sem állja meg a helyét, hogy ez a Manfréd diac. card. S. Georgii ad Velum Aureum később praenestei püspök lett, hiszen már 1173-ban presbiter bitoros, tehát nem lehet 1177-ben újra, más titulussal diakónus bitoros.

¹⁵⁷ A témával kapcsolatos kutatás irányait és képviselőit részletesen bemutatja Kubinyi András alapműnek számító tanulmányában. KUBINYI A.: *Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén*. = Levéltári Közlemények (46.) 1975. 59–121. A 82/209-es látjegyzetben.

¹⁵⁸ A kuriális diplomatika jellegzetességeiről vő. FEJÉRPATAKY L.–ÁÉDÁSY A.: *Pápai oklevelek*. Bp. 1926. 17–25.

¹⁵⁹ GYÖRY J.: *Gesta regum-gesta nobilium. Tanulmányok Anonymus krónikájáról*. Bp. 1948.

véleménye azonban nem ennyire egyértelmű, és nem tartja kizártnak az oklevél eredetiségét.¹⁶⁰

A másik csoportba sorolható kutatók ugyanazon sajátosságból indulnak ki, mint a már említett szerzők, de ők a kuriális stílusjegyekből a hitelességre következtetnek. Ennek alapját Manfréd bíboros tevékenysége képezi, és véleményük szerint az oklevelet maga a legátus fogalmazta meg. Ennek a véleménynek legismertebb képviselője Walter Holtzmann,¹⁶¹ magyar képviselője pedig Mezey László¹⁶² illetve Kubinyi András is hajlik erre a véleményre.¹⁶³

Az 1169-es Esztergomi Zsinat leírását Péterffy Károly adta ki 1742-ben,¹⁶⁴ ezt a szöveget vette át Mansi 1759-ben.¹⁶⁵ A cím: „*SYNODUS STRIGONIENSIS PROVINCIALIS. Celebrata sub STEPHANO III. Rege, & LUCA BANFI Archi-Episcopo Strigoniensi. Anno M.C.LXIX.*”¹⁶⁶ Feltűnő, hogy nincs utalás a pápai legátusra, pedig ez megszokott olyan zsinatoknál, amelyeken pápai legátus vett részt, bár elég csak a II. Esztergomi Zsinatra (1112) visszautalni, ahol szintén nincs megemlítve a pápai legátus, viszont más forrásból tudni lehet, hogy a zsinaton részt vett Kúnó pápai legátus.

A Péterffy-nél megtalálható a zsinaton történetek összefoglalása, aminek tartalmát össze tudjuk vetni az ugyanitt fellelhető szentszéki megállapodással. A szöveg eleje és első bekezdése pusztán a körülményekről tudósít.¹⁶⁷ Ezt követi a probléma felvázolása, azaz az akkori Magyarországon uralkodó fegyelmi gyakorlat, illetve ismertetésre kerül III. István hozzáállása is, továbbá Lukács érsek tevékenysége.¹⁶⁸ A megállapodás éppen arra irányult, hogy ezt a visszás

¹⁶⁰ GYÖRFFY GY.: *Becket Tamás és Magyarország.* = Filológiai Közöny (15.) 1970. 153–158. különösen 154–155.

¹⁶¹ HOLTZMANN, W.: *Papst Alexander III. und Ungarn.* = Ungarische Jahrbucher (6.) 1926. 397–426., Uő.: *Beitrage zur Reichs-und Papstgeschichte des Hohen Mittelalters.* Bonn, 1957. 159–163.

¹⁶² MEZEY L.: *Ungarn und Europa im 12. Jahrhundert. Kirche und Kultur zwischen Ost und West.* In: *Probleme des 12. Jahrhunderts. Vortrage und Forschungen 12.* Konstanz–Stuttgart, 1968.

¹⁶³ KUBINYI: *i. m.* 65., 82., 105–106. Itt köszönöm meg Kubinyi Andrásnak a probléma kapcsán adott szóbeli megjegyzéseit.

¹⁶⁴ PÉTERFFY: *i. m.* 63–67.

¹⁶⁵ M 22. cols. 35–36.

¹⁶⁶ PÉTERFFY: *i. m.* 63. vö. M 22. cols. 35–36.

¹⁶⁷ „*Vestigia quaedem reperio, celebratae anno M.CLXIX. Synodi Provincialis Strigonii, (a) cuius indicendae occasionem dederat Stephanus III. Hungariae Rex, Princeps caeteroquin non malus.*” PÉTERFFY: *i. m.* 63. „*H. Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramaeque eadem gratia Strigoniensi Colocensi Archi-Episcopis, atque eorum Suffraganeis, praepositis quoque regalibus, nec non omnibus universaliter Ecclesiasticis Personis, in praedictis Archi-Presbyteratis constitutis, tam praesentibus, quam futuris. ...*” Uo. 63–64.

¹⁶⁸ „...*Rerum ille Deo sacrarum habendi cupiditae inductus, ex Ecclesiarum peculiis, aerario suo nimium eneruato, accessionem facere uoluit. Quem in finem, turpi nundinatione, profani homines in locum Praepositorum et abbatum intrusi, ex agris, fundisque beneficiorum sacrilegium lucrum capientes, fisco regio certum pecuniae numerum pendebant. Et cum plura iam de possessionibus*

helyzet megoldja és rendezze azokat a kérdéseket, amelyek terén a magyar király gyakorlata eltér az érvényben lévő egyházfegyelemtől, illetve amellyel sérti a Szentszék jogait.¹⁶⁹

A Szentszékkel kötendő megállapodás és a legátus küldésének indokai röviden összefoglalva így hangzanak:

„Alexandro III. PP. per literas questus est, cuius etiam opera, missio in Hungariam M. Diacono Cardinale Legato, cognita Regem inter, et clerum controversia, pax feliciter procurata. Stephanus postquam legati hortatione animum mutasset, Ecclesiam primum redditus omnibus in integrum restituit; deinde, ne quid ad dignam Principe modestiam deesset, editio diplomate, ius omne transferendi, deponendique Episcopos, et Ecclesiarum Praepositos, sibi, suisque in Regno successoribus ademit, et temporanea duntaxat cessione Romano Pontifici reddidit.”¹⁷⁰

„M. Venerabilis S.R.E. Diaconus Cardinalis”¹⁷¹ legátus küldetésének célja tehát: „propensius, attentiusque commoniti, devotionem quoque venerande memoriae Regis G.¹⁷² Patris nostri, quam circa sacro-sanctam Romanam Ecclesiam, ...”¹⁷³

Episcoporum, aliis fruenda locarentur, ad Episcopos ipsos pestis ista transiit, qui regularium, et monasteriorum Rectores, adempta dignitate, pro libitu suo sedibus dimouebant, aut retenta in usus suos, non mediocri bonorum portione, alios aliis substituebant. Uexabatur itaque ultra modum soluta cleri disciplina, fides et pax Ecclesiarum; ut omnino pugantibus inuicem membris, corpus sanctae religionis in partes abiturum boni omnes metuerent. Offendebant tot tantaque mala Archi-Episcopum Lucam, qui, cum multa in Regis animo uirtute sua, et ingenio ualeret, et Thomae Cantuariensis, ea aetate in Henricum II. Angliae Regem armati, exemplo excitaretur, remedium morbo sollicitate quaerebat, ne ardente tum, perniciosis litibus Anglia, in pari causa, par incendium Hungariam corripere. Ut ergo rem sine turbis, sine mala gratia conficiat, suffraganeos suos, caeterosque a culpa immunes Episcopos (Colocensis enim, cum paucis in reorum numero censebatur, ut patebit) ad Synodum uocat, et quid in tanto iurium suorum discrimine censerent faciendum, commemorat. Id porro consilii Patres ad Synodum uocati dedere; Regem adiret Lucas, eorum, quae in Ecclesiam peccasset, non tam causam exigeret, quam hunc fere in modum commoneret: non esse de Regis Apostolici libertate, sedes Pontificum, et sacrosancta cleri instituta permutare, inuertere; protritit sacris legibus, futurum sine dubio, ut sacerdotia sub hasta uenirent: augeri inde ad rapinas uulgi animos, omnemque erga animarum curatores obseruantiam sensim emori; totum Christ aerarium, unde tanta in republicam comoda profecta sunt, procerum luxui, uititit auaritiaie destinari: imminere una ex hac tempestate fidei naufragium, in quid rem Christianam accepta domi, foris que seditione impelleret: conueniente Rege, ne Episcopos quidem manus abstinuisse a sacrilegio mercatu; uindicem Diuini cultus ageret: sin, monitis, precibusque obsisteret, ad sedem Apostolicam (quam Stephanus mirifice coluit) causam sedelaturum, libere edicat. ...” Uo. 63–64.

¹⁶⁹ vö pl. „...videlicet, quod sine auctore, consilio eius, vel successorum suorum depositionem, seu translationem Episcoporum non faceret, vel permetteret, confirmamus, et tam in nobis, quam in posteris nostris, perpetuo inuolabiliter duraturam censemus.” Uo. 65. 2. bekezdés vége.

¹⁷⁰ Uo. 64. 2. bekezdés.

¹⁷¹ Uo. 65. 2. bekezdés közepé.

¹⁷² II. Géza.

¹⁷³ Uo. 65. 2. bekezdés 2. fele.

A megállapodásban tételesen megtaláljuk azokat a jogosítványokat, amelyekről elismerte az uralkodó, hogy nem tartoznak a hatáskörébe. III. István deklarált, hogy nem nyúl az Egyház tulajdonában lévő vagyonhoz világi érdekből,¹⁷⁴ ami alól kivételt jelent ha az országot megtámadják, ám ilyenkor is csak püspöki engedéllyel kerülhet sor a javak lefoglalására. Lemondott a püspökök áthelyezési és letételi jogáról, mint a pápának fenntartott jogról. Lemondott továbbá az investitúráról, nemcsak a püspökök, hanem a nagyobb szerzetes előljárók – prépostok és apátok – kinevezésének tekintetében is.¹⁷⁵ Ez a lemondás azért is jelentős, hiszen a jegyzetben idézett szöveg tanúsága szerint nemcsak a király ígérte meg a kánonok által előírtaknak a betartását, hanem az ország püspökei és főpapjai, élükön a kalocsai érsekkel, aki a trónviszályok alatt sok nehézséget okozott az esztergomi érseknek.¹⁷⁶ A megállapodás által

¹⁷⁴ Ehhez a kérdéshez érdekes hozzávenni az *Enumerata singillatim Ecclesiae Burgensis praediis, omnia confirmat, et eam esse specialem sedis apostolicae suffraganeum decernit* levelet, ami 1163. július 23-án kelt. „Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat praesatam Ecclesiam temere perturbare, aut eius possessiones auferre, vel abbatis retinere; minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare; sed omnia integra conserventur eorum pro quorum gubernatione ac sustentione concessa sunt usibus omnimodis profutura: salva nimirum sedis apostolicae auctoritate. Si qua igitur in futurum ecclesiastica saecularisve persona hanc nostrae constitutionis paginam sciens, contra eam temere venire tentaverit, secundo tertiove commonita, nisi praesumptionem suam congrua satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reamque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et sacratissimo corpore Dei ...” PL Tom. 200. col. 253.

¹⁷⁵ „Praeterea antecessorum nostrorum consuetudinem, retro habitam, relinquentes, in nobis, et in nostris posteris immobilis firmitate sancimus valiturum, quod decentibus Episcopis, in rebus Episcopalibus procuratores laicos de caetero non ponemus. atque poni nullatenus permittemus: sed honestos clericos, qui vitae ac, morum honestate sint comprobati, et de ipsarum Ecclesiarum rebus moderate accipiant, ibidem instituemus; qui reliqua omnia bona fide, et sine fraude aliqua ad reaedificationem ipsarum Ecclesiarum, et Domorum Episcopalium, seu Canonicorum, ad usus quoque pauperum, et orphanorum debent observare. Nos vero, vel posteri nostri, nihil unquam de eisdem rebus in usus proprius redigemus de caetero, nisi forte (quod absit) hostes intraverint, vel aliqua alia urgentissima necessitas postulaverit. Tunc quoque, it sine ipsorum consilio non faciemus. Etiam addimus, et robure inconcusso, tam in nostris, quam in posteris nostris perpetuo observandum statuimus; quod *regulares Praepositi, vel abbates de suis Praepositis, vel Abbatibus, seu dignitatibus, nullo modo deponetur* (in hac parte consuetudini nostrae antiquae per nos, et posteros nostros, renuntiantes) nis contingeret eos super certo crimine, canonico ordine convinci, vel crimen suum publice confiteri. ...” Uo. 65. 3. bekezdés.

¹⁷⁶ Mind II. Lászlót, mind pedig IV. Istvánt, mivel Lukács esztergomi érsek nem volt hajlandó a koronázásra. Mikó kalocsai érsek koronázta meg, és ezzel megsértette az esztergomi érsek jogait. Valójában II. László megkoronázása precedensnek minősült a magyar királyok szemében, így kerülhetett sor IV. Istvánnak a kalocsai érsek által történt koronázására. Ezt a precedenst azonban a pápa nem hagyta jóvá, hiszen amikor az esemény III. Béla kapcsán is megismétlődik, akkor III. Sándor engedélyezte ugyan Kalocsának a koronázást, azonban egyúttal megerősítette Esztergom kiváltságát a koronázásra. vö. KOSZTA L.: *Adalék az Esztergomi és a Kalocsai Érsek-ség viszonyához a XIII. század elejéig.* = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (3.) 1991. 73–88. különösen 78. és 85/60. jegyzet.

előírtak elfogadása mögött III. Sándor pápa személyének az elfogadását kell keresnünk.

Szükséges egy megjegyzés erejéig kitérni a zsinat idejére és helyére. A Péterffy-nél található szövegben „Actum in Civitate N.”-t olvashatunk. Pauler az „N” betűt „W”-nek olvassa és Veszprémre értelmezi, mivel a levél keltének színhelyéről Gualterius Mapes tanúsága szerint a király Esztergomba sietett.¹⁷⁷ Pauler az egész történetet sem 1169-re, hanem két évvel későbbre (1171) helyezi.¹⁷⁸

Pauler óta ebben a vonatkozásban új adatok nem kerültek napvilágra. Mégis fontosnak kell tekintenünk a fenti megállapítást, és itt nemcsak Paulerre, hanem a kortárs Mapes-ra is lehet utalni. Hiszen ennek alapján arra a következtetésre kellene jutni, hogy először István kiegészített a pápai legátussal a klérus legjelesebb képviselői előtt, majd ezek után sietve Esztergomba távozott. Ott összehívott egy zsinatot, ahol mindaz napirendre került, amiben a legátussal megállapodtak. Ezen a zsinaton részt vett a király és a pápai legátus is. Ez az okfejtés egybevág azzal a megállapítással, ami kétségbe vonja, hogy a megegyezés a zsinat eredményeként jött volna létre.¹⁷⁹ Mi ezzel a sommás megállapítással nem értünk egyet. Bár a jelenlegi ismeretek mellett cáfolhatatlan az idézett kijelentés, azonban azt alátámasztani nem lehet meggyőzően.¹⁸⁰ Ehhez vehetjük még a magyarországi zsinati gyakorlatot, ami nem hogy alátámasztja ezt a véleményt, hanem inkább gyengíti azt.

A korábbiakban már kitértünk arra, hogy Magyarországon Kálmán uralkodása alatt lényeges változás állt be a zsinatok tartása terén. Kálmán koráig ezek úgynevezett „királyi zsinatok” voltak, melyeket a király hívott össze, ő állapította meg a programpontokat, illetve ő volt az, aki biztosította, hogy az így elfogadott törvényeket világi hatalommal végrehajtsák. Azaz itt nem az Egyház egyházi ügyekben való törvényhozási illetékességének királyi elismeréséről volt szó, hanem a király által zsinaton hozott törvények végrehajtásáról.¹⁸¹ Ez a helyzet változik meg Kálmán uralkodásával. Az 1100-as I. Esztergomi Zsinatot már valódi „egyházi” zsinatnak tekintendő, bár még nem teljesen tisztán, amelyen ugyan jelen volt a király, de már alapvetően az Egyház életének a szabá-

¹⁷⁷ MARCZALI H.: *Árpádkori emlékek külföldi évkönyvekben. II. Gualterius Mapes: De nugis curialium.* (Történelmi Tár 1878), 171–173. vö. WRIGHT, T.: *Gualteri Mapes De Nugis curialium.* London, 1850. 73–75.

¹⁷⁸ PAULER: *i. m.* Tom. I. 502/519-es jegyzet. Itt megemlíti azt a véleményt is, hogy a „W” esetleg Váradot, vagy Vácot jelentené, melyeket azonban elutasít, mivel Székesfehérvártól, a királyi székhelytől messzebb esnek.

¹⁷⁹ „Elképzelhető, hogy a király és a legátus tárgyalásai egy legátusi zsinat keretében folytak le, de biztosan nem annak az eredményeképpen jött létre a megegyezés...” SZOVÁK: *i. m.* 37.

¹⁸⁰ Szovák nem indokolja meg sommás kijelentését és a jegyzetekben sem találunk olyan utalást, ami ezt a biztos megállapítást kétség kívülien megalapozná. SZOVÁK: *i. m.* 37.

¹⁸¹ ILK 158.

lyozása folyik, egyházi eszközökkel.¹⁸² Ennek tükrében teljesen érthetetlennek tűnik az a helyzet, ami megkettőzi az eseményeket, illetve olyan alaphelyzetet feltételez egy magyarországi zsinaton, amire nincsen példa.

A kiegyezés, és az eddigi magyar egyházi gyakorlat elítélése kétszer történik, ugyanazoknak a jelenlétében, ami már önmagában szokatlan.

Az ilyen eseményekre nincsen példa, hiszen itt alapvetően a királyra rónak kötelezettségeket és tilalmakat, a klérusra vonatkozó szabályozás ehhez képest mellékes. Olyan ugyan előfordul, sőt szokás is, hogy a zsinat kitér az uralkodó kötelességeire általában, amivel a II. Esztergomi Zsinat kapcsán is találkozhatunk.¹⁸³ De azt, hogy a király jelenlétében, mintegy királyi törvénnyel egy zsinat keretei között a király kötelezi saját magát, ilyenre nem találunk semmilyen előzményt.

Mindezeket figyelembe véve álláspontunk az, hogy a zsinat és a megállapodás egy folyamatnak a terméke, amely egyetlen aktussal jött létre, egy helyen. Erről a helyről lehet vitatkozni, sőt amennyiben a megállapodás szövege utólagos kúriális hamisítvány, akkor szükségtenné is válik a keletkezés helyének meghatározása. Mindenesetre a kortárs feljegyzésekre visszanyúló tradíció azt tartja, hogy volt egy zsinat Esztergomban ebben az időszakban, ami a visszás magyar egyházi viszonyokkal foglalkozott. Ezzel kapcsolatban fennmaradt egy oklevél, ami arról tanúskodik, hogy a magyar király a pápai legátus jelenlétében 1169-ben lemondott azokról a jogosítványokról, amelyek összeegyeztethetetlenek az Egyház önállóságával. Ez a dokumentum egybevágh azokkal az adatokkal, amit az Esztergomi Zsinatról tudunk. Véleményünk szerint tehát valószínűleg Esztergomba a király, főemberei, és a püspökök összejöttek fogadni a Rómából a megegyezést kieszközölné Magyarországra érkező legátust, aki ismertette, hogy melyek azok a feltételek, amelyek tiszteletben tartása mellett Róma hajlandó Magyarországgal együttműködni. Ezt a király és a főpapok elfogadták. Az eseményt egy zsinat keretei közé helyezték ugyanúgy, mint korábban a leglényegesebb gregoriánus reformok elfogadását Magyarországon (II. Esztergomi Zsinat), és a megállapodást oklevélben rögzítették, amelyet lehetséges, hogy maga a legátus fogalmazott meg.

V. Összefoglalás

Az első két esztergomi zsinat határozataiból kitűnik az a fejlődés, ami az egyházfegyelem terén Magyarországon lejátszódott Kálmán király uralkodása alatt. Kezdetben csak a kisebb reformok kerültek be a magyar kánonok szöve-

¹⁸² SZUROMI SZ.: *A gregoriánus reform Magyarországon. Kálmán király és az I. és II. Esztergomi Zsinat.* (Baccalaureatusi dolgozat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Káráján.) Bp. 1996. 29–52.

¹⁸³ „Ut nullus laicus ecclesie potestatem habeat” ILK 208. vö. SZUROMI SZ.: *A gregoriánus...* 63–64.

gébe, az intézkedések pedig megmaradnak az általánosan használt joggyűjtemények szintjén. Később azonban a pápa személyes küldöttének hatására a leglényegesebb kérdésekben is megtörténik a gregoriánus reform zsinati inkorporálása. Külön kérdés az investitúra, amiről a magyar uralkodók nem hajlandók lemondani, és ez a továbbiakban is gyakran vált ki vitát Magyarország és a Szentszék között. Ezt a problémát igyekeznek rendezni a III. Esztergomi Zsinat, amely konkrétan, a Szentszékkel kötött megállapodásnak köszönhetően tételesen felsorolja azokat a jogosítványokat, amelyek nem tartoznak bele a király (azaz a világi hatalom) hatáskörébe.

SZABOLCS ANZELM SZUROMI

Les trois premiers Synodes d'Esztergom et la discipline ecclésiastique en Hongrie au XIIe siècle

Les synodes les plus anciens de Hongrie se datent de la période caractérisée par la réforme grégorienne. Le pivot de la réforme était l'assurance de l'indépendance de l'Église, qui se manifestait avant tout dans le refus de l'influence de la puissance séculière, de même que l'interdiction de la simonie et la question du célibat des prêtres. La situation de Hongrie ne s'accommode que graduellement à la discipline ecclésiastique incorporée en Europe au niveau synodal. Cela provient en premier lieu non pas du refus de la conception grégorienne, mais de l'existence relativement courte de l'église hongroise. A propos de la discipline ecclésiastique de Hongrie se manifestant dans la question de l'influence séculière, surtout dans celle de l'investiture, la littérature spéciale accentue en premier lieu l'ascendant de la discipline orientale. Mais l'analyse des canons du Ier et du IIe Synodes d'Esztergom démontre que les canons correspondant à la discipline orientale appartiennent, un à un, à un matériel synodal ancien qui se trouve dans les collections de droits utilisées dans toute l'Europe. De plus, dans leur manière de penser, les canons hongrois correspondent à ces canons contenant surtout la discipline antique. Ce fait rend inutile l'hypothèse de l'influence de la discipline ecclésiastique orientale. Les résolutions des deux premiers Synodes d'Esztergom montrent l'évolution qui se déroulait en Hongrie dans le domaine de la discipline ecclésiastique sous le règne du roi Coloman. Au commencement, le texte des canons hongrois ne contenait que des réformes de moindre envergure, tandis que les dispositions restaient au niveau des collections de droit généralement utilisées. Mais plus tard, sous l'influence de l'envoyé personnel du pape, l'incorporation synodale de la réforme grégorienne s'étend aux questions les plus essentielles aussi. L'investiture est une question à part, à laquelle les souverains hongrois ne sont pas disposés à renoncer, et c'est une question de dispute par la suite aussi entre la Hongrie et le Saint-Siège. C'est ce problème que le IIIe Synode d'Esztergom cherche à régler. Ce synode énumère concrètement, et grâce à l'accord conclu avec le Saint-Siège les autorisations qui n'entrent pas dans la compétence du roi (du pouvoir séculier).